

891.661
J713e

THE
WELSH ROYALISTS.

**THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY**

891.661
J713e

310
101-

Digitized by the Internet Archive
in 2016

AN EPIC POEM

ON

SIR NICHOLAS KEMEYS,

THE

CAPTOR AND DEFENDER

OF

CHEPSTOW CASTLE.

CARDIFF :

SOUTH WALES PRINTING WORKS, SAINT MARY STREET.

1881.

891.661

J713e

P R E F A C E .

I HAVE found it to be extremely difficult (having in view the essential feature of Epic Poetry—*narrative*) to obtain the authentic facts pertaining to the History of the Capture and Defence of Chepstow Castle by Sir Nicholas Kemeys. The few bare details that are to be obtained are given in almost identical words by the several authorities I have been able to consult—but even these are found to differ widely in the dates given—and in other details.

According to *Dugdale*, “Chepstow Castle was taken by the Parliamentary forces in *October, 1645*, after a *stout defence*; but in the following May (1646) it was surprised by a gallant Welchman, Sir Nicholas Kemeys, at the head of a small party of Royalists. Cromwell * * * proceeded against it with several companies of Foot, four of Horse, and a good park of Artillery. He quickly made himself master of the town, but the Castle held out resolutely, although the garrison consisted of but 160 men. Cromwell was unable to await the slow progress of the siege; which he left to be completed by *Colonel Ewer*, who at length took the Castle by assault, but not till the gallant Sir Nicholas and 40 of his men had been killed, and the remainder nearly starved.”

586872

17m26kmm

Celtic G.E. Parry 25 Aug 25 Fletcher

Malkin (*Biography of S. Wales*, chap. VI., page 147) states "that Sir N. Kemes raised 1000 men within his own country, with whom he joined the forces that were defeated at St. Fagans by Oliver Cromwell in 1648. Sir Nicholas, with his troops retired to Chepstow Castle, which he defended with great bravery for *three weeks*. But *Colonel Pride* arrived with his heavy artillery, made a breach, and carried the Castle sword in hand. Sir Nicholas is said to have been put to death with circumstances of peculiar cruelty."

Thus—though these two high authorities are agreed as to fact, that Sir Nicholas Kemeys gallantly captured and held Chepstow Castle against great odds—there are material discrepancies between them as to dates, and the circumstances attending the events in question. I was, therefore, compelled to make further search—and having access (by the kindness of the Rev. R. Pendril Llewellyn, of Llangynwyd, Glamorgan) to the "Transactions of the Cymmrodorion Society," I found the following account, under date 1843:—

"At the breaking out of the Civil War, Chepstow was garrisoned for the King, but in 1645 the town was surprised by Colonel Morgan, of Glo'ster, and after a siege of a few days, surrendered by its governor, Colonel Fitzmorris, an Irishman. It continued in Parliamentary possession until the 6th May, 1648, when Kemeys and Thomas Lewis again surprised it. Cromwell (marching from Glo'ster to suppress Poyer's insurrection) having summoned and attempted to storm it without success, continued his route to Pembroke, leaving Colonel Ewer with a train of

artillery, seven companies of foot, and four troops of horse, to continue the siege, which he did vigorously; but the garrison, though only 160 strong, defended themselves for three weeks, and are reported to have planned an escape by means of a boat which they kept on the Wye, at the foot of the cliff on which the Castle stands, but which was cut adrift by a soldier of the besieging army, who swam the river for the purpose. At length, the guns of the Castle being silenced, and a small breach made, Mr. Lewis made a parley on May 25th, and, whilst negotiations were going on, several of the garrison attempted to escape by the breach. On this the besiegers marched in, and killed Sir Nicholas Kemeys and him that betrayed the Castle. Two majors, eight captains, six subalterns, and 120 men were made prisoners.”

This statement of the occurrences I adopted, partly because it was clearly the fruit of some research—corroborated, by the way, by personal inquiries I was able to make during a residence in Chepstow—but more because it partook more fully than the other accounts of the character of *narrative*, and gave more scope for Epic treatment.

I found, moreover, the fact amply substantiated that the Castle was assailed by cannon, planted on the rising ground of *Tutshill*—on the opposite side of the Wye. The walls and towers on that side bear evident marks and indentations which could not be otherwise caused; but I suppose the Castle was at length entered by a mine commenced at the ditch in quite another direction.

I give the somewhat conflicting statements of these various

authorities, in order to account for and excuse, in some degree, the *imaginativeness* of my narrative of this portion of English history. No other seemed to me to be possible.

OSRIC.*

NOTE.—It will be observed that, although the present representative of the *Kemeys* family has adopted *Kemys* as the rendering of the surname, I have throughout adopted the orthography and pronunciation of the first form—*Kemeys*. My reason for so doing is, that this is the form almost invariably used by historians.—O.

* Mr. Morgan, son of the Rev. John Rhys Morgan (Lleurwg), chemist, Maesteg.

“SIR NICHOLAS KEMEYS.”

F AIR Chepstow's Castle stands embattled high
Above the bosom of the winding Wye ;
Grey are its towers, and stern its stony face,
As are the rocks wherein it hath its base ;
Save where the clinging ivy climbs its sides
And many a scar—(by Time inflicted)—hides.
The halls, that once were filled with clang of arms—
The keep, that once re-echoed war's alarms—
Are silent now :—the frowning turrets high
No more repeat the warder's nightly cry—
The courts—whose floors were once by heroes trod,
Are carpeted with em'rald grassy sod.
No trumpet's flourish there—nor twang of lute,
But swallow's twitter, or the owl's weird hoot
That rises from some ivy-mantled cleft.

Ah ! these are all that ruthless Time hath left !
Of that brave pile that reared its crested front,
And walls, that oft withstood the battle's brunt.

Ah! now the strong portcullis is vanished, wind-tossed dust!
 The doughty knights that fought so well are now but vanished dust!
 All gone—almost forgotten—scarce now their names remain!—
 Pray Jesus that our native land see not such times again!
 For, in the days of chivalry, blood was as water shed!
 And England rang with battle-shouts, and wailing for the dead—
 While widows—ah! too many! for slaughtered husbands mourned,
 And orphans wept for Fathers that never more returned!
 Then, God be praised that this no more in our dear land will be!
 And God be praised that England now is peaceful, strong, and free!
 T'is not with sword and spear her sons now vaunt their chivalry!

But ah! our stately castles, all ruined tho' they be
 Bring to our thoughts the gallant men who earned our liberty!
 Their old walls tell of battles that our forefathers fought:
 We but enjoy the liberty their hearts' best blood hath bought.
 And this grey hold of Chepstow hath bravely held its own—
 Ere yet its towers (all tottering now), were with the grass o'ergrown.
 Aid now! O Muse, to sing of one who nobly did his part!
 A knightly, valiant gentleman;—a noble, generous heart!
 Ah! knightlier arm than thine—Kemeys—never in rest laid Spear!
 More doughty deeds than thine—Kemeys—never wrought Cavalier!
 No monarch ever had a friend more faithful at his side—
 Not one that served more faithfully, or that more nobly died!
 Aid then, kind Muse! to plait a wreath, to deck this hero's brow!
 Our later times degenerate, such heroes live not now!

Ah! bitter, bitter, were those days when hapless England bled!
 The days when Charles (her rightful king) before his subjects fled!

Ah ! bitter, bitter days for Charles, shorn of his kingly pride—
 How few were then the faithful friends that gathered at his side !
 Some had been slain at *Edgehill* fight, and some at *Marston Moor*
 At *Naseby* many a one had fallen—the “*Ironsides*” before !
 And out of all his courtly friends, *few* (ah ! how few) there were
 That gathered with th’ unhappy king—his fallen state to share
 As riding swiftly, night and day—to *Raglan* he repaired
 To gather round him those true hearts the scourge of War had
 spared !

For Wales (the ever loyal) still stood against his foe,
 And with stout hearts, and lusty arms, would for him strike a blow,
 And *Raglan Keep*, and *Chepstow* still defiantly uprose,
 And seemed to fling a challenge forth to his rebellious foes—
 In these he placed his last faint hope—in this his hour of need ;
 These massive walls, and loyal men, and gallant knights to lead.
Raglan was his—brave *Somerset* still held it for his King ;
Chepstow was his—for couriers thence full oft did tidings bring ;
 And many a vaunting promise, by false *Fitzmorris* penned,
 How, with the best blood of his heart, its walls would he defend !
 So, there in *Raglan* dwelt the King, all heart-sick and cast down,
 To wait the hour when he once more could strike for realm and
 crown.

The while his friends all Wales throughout did ride, and never tire,
 To stir up Welshmen’s loyalty, and fan their native fire,
 Until the time that Cavaliers should once more draw the steel,
 And at stern *Cromwell* and his hosts a deadly blow should deal.
 Foremost of these—as ever—Sir *Nicholas Kemeys* went,
 And in the service of his King, his wealth like water spent ;
 He rode through wide *Glamorganshire*—thro’ flood and field and fen,
 That he might gather for the fray the stout *Glamorgan* men.
 And ever and anon, he sent a message to the King,
 That when need was, then would he come, with all that he could bring.

Spring came, and passed ; and Cavaliers were full of eager hope,

That summer should not pass, ere they with Cromwell's knaves
 should cope ;
 And laughed above their wine cups, and sang with might and main,
 "Down with the Roundheads ! and the King shall have his own
 again !"

But hark ! what weighty news is this that creeps from mouth to
 mouth !

From Chepstow unto Raglan, and to Pembroke in the south ?
 The Roundheads have fair Chepstow ! the Irishman hath fled
 From Morgan, and the Roundheads that he from Glo'ster led !
 Ah ! false Fitzmorris ! all thy boasts were but as vap'ry smoke !
 Thou yieldest up thy fortress almost without a stroke !
 Kemeys hath heard the shameful tale ; his eyes with hot tears fill ;
 "Would God !" he cried, "I had been there, I would have held
 it still !

And held it, though my blood should mingle with the stream of
 Wye—

Nor yielded until in the breach my breathless corpse should lie !
 But, come what may, for Charles the King, all earthly things I'd
 dare.

Had I a few score friends with me, the enterprise to share,
 Chepstow should be our own again—the rebels stay not there !"

And as the good Sir Nicholas still laboured in the West,
 The thought of "Chepstow's fortress lost" still on his memory
 pressed ;

And as he strove the Western men with pike and gun to drill,
 Sleeping or waking, this one thought was foremost with him still,
 And ever marked he in his mind the bravest of his men
 To go with him, to win for Charles the border Keep again.
 One loyal, trusty friend had he, that shared his hopes and fears,
 One Thomas Lewis, and these twain for three long, weary years,
 Consulted oft, and dreamed, and hoped, and oft surprises planned,
 How this great deed might be achieved, for King and Fatherland !

But, meanwhile, though 'neath Chepstow's walls Kemeys would
 fain have been,
 Stern duty bade him (for a time) keep sheathed his falchion keen,
 And labour in Glamorganshire, to fit the mountain men
 For that time when King Charles should fling his banner forth
 again,
 And when his trumpet should call forth to arms his every friend,
 To win back for him realm and crown, or dare the bitter end!"

At length it came, the looked-for call :
 Glamorgan's hill sides rang
 With shout and song from soldiers tall
 Drum's beat, and trumpet's clang !
 And shout, and song, and lusty cheer
 Rose from the breast of Cavalier,
 While maiden's hearts throbb'd with the fear
 Their dearest ones should fall.

But brave Kemeys—he mounted not,
 Nor drew his good sword yet—
 His thoughts still dwelt upon the deed
 Whereon his heart was set,
 And his eye blazed with brighter flame
 As he thought of the Irish traitor's name
 Who had put Cavaliers to shame—
 Him would he ne'er forget !

So forth went he—he and his friend
 Their veterans they sought—
 Men tried and trusty, who full oft
 For good King Charles had fought ;
 But though they searched a week or more,
 And though they rode the county o'er,

They gathered to them but eight-score,
 But these eight-score feared nought !

Kemeys looked at his eight-score men,
 No coward saw he there—
 Each heart beat true—each one pressed on
 His glorious feat to share ;
 And they saw in their leader's eye
 A fierce and quenchless energy,
 Resolved to conquer (or to die),
 The border Castle fair !

To each one of the daring troop
 He gave a sturdy steed,
 And bade each trooper mount his horse,
 And go with right good speed,
 And meet him, quickly as might be,
 Near where the swift Wye joins the sea,
 And there concert how best 'twould be,
 To attempt the daring deed !

Anon, he stood beside the Wye,
 His comrades at his side,
 Near where the Castle walls uprose,
 In all their sturdy pride—
 What recked they, that life was at stake ?
 They dared all for the good King's sake,
 Resolved the bold attempt to make,
 Though, making it, they died !

Kemeys' searching glance had marked one spot,
 The Roundheads deemed secure, and guarded not,
 (Twas where the bare rock rises steep and sheer

Up to a dizzy height—and swift Wye here
 Turns, and with current powerful and strong,
 Between the rocky barriers rolls along),
 He led his men unto the bank above,
 And, from the shelter of a friendly grove,
 Shewed them how they must climb the cliff—though tall,
 And gain the summit of the loftier wall ;
 This having done, the loyal desp'rate band
 Must leap into the Castle, sword in hand,
 And bravely fight till they had won the Keep,
 Or until, vanquished,—each in death should sleep !
 A desp'rate emprise ! but each Welshman's heart
 Was true ; and eager each to do his part.
 Impatiently they watched the waning light,
 And waited for the shadow of the night.

Night came ; and good Kemeys with anxious glance,
 Looked forth across the River's dark expanse—
 And soon, and silently, the little boat
 Full of determined men, is seen afloat ;
 The soldiers land beneath the steep rock's face,
 And more and more traverse the eddying space,
 Till all have crossed ; and all the little band,
 Beneath the shadow of the fortress stand.
 Now, first, they carefully make fast their skiff,
 And now, prepare to mount the beetling cliff ;
 Into the stream superfluous clothing fling ;
 Kemeys gives each the word ; “ *God and the King !* ”

It needs not now, that any need be told
 What is to do ; for all are true and bold
 As is Kemeys himself ! and each man there,
 While Kemeys leads, will follow anywhere !
 Each loves and trusts Sir Nicholas, and doth prize
 As dear as life, the friendship of Kemeys !

Ah ! good Kemeys ! how few men now we see
 In these degenerate days, like unto thee !
 Fit themes of minstrel's song and poet's pen,
 Faithful and brave, and true born kings of men !

At once, the little troop begins to move
 Toward the black and threat'ning height above ;
 Anon, they stop, and as they look beneath,
 See but a footstep 'twixt themselves and death !
 The eddying, hungry *Wyë* runs swift below,
 Above them waits the sharp steel of the foe !
 Yet, on they go ; while not a sound is heard,
 Save, high upon the wall, the warder's word.

And now, the summit reached, these true hearts all
 Stand (sheltered by an angle) on the wall ;
 Each pauses there to ease his labouring breath
 Ere forth he goes, to victory or death !
 While, hark ! uprising in the moonlight dim,
 Is heard the Roundheads' drawling evening hymn ;
 How little know the Roundheads on that night—
 How few of them shall see the morrow's light !
 For soon is heard, above the notes they sing
 The fierce battle-shout, "*God and the King!*"
 Their enemies are on them like a flood !
 And, swift as light, the room is bathed in blood !
 And foremost in the fray, see ! stout Kemeys ;
 The flashing light of battle in his eyes !
 With sword all dripping in the Roundheads' gore,
 He treads with eager steps the blood-stained floor ;
 Like lightning's flash his blade he wields around,
 Where'er he strikes some foeman bites the ground !

Now, through the courts, the cries of wounded ring,
 Above the shout, "*For God and Charles our King!*"

And soon—(Ah ! none too soon)—the fight is done,
 And Chepstow for the King again is won !
 When morning dawned, Kemeys to Charles his liege
 Sent swift express, to tell anent the siege,
 How he, and Lewis, and his Welshmen bold,
 Had fairly won the long-lost border hold ;
 And how, where erst the Roundhead flag had been,
 The Royal Flag of England now was seen.
 Oh ! how the King's sad heart leapt at the news !
 What hope into his heart did this diffuse !
 Alas ! that while for him a crimson tide
 Of loyal blood drenched England far and wide.
 And brave men fought and bled, and maidens wept,
 To win for him the crown he should have kept.
 Alas ! that he, like all his kingly line,
 Should timid be, and wavering, and supine !
 Should with the lives of faithful liegemen play,
 And trifle realm, and crown, and life away !
 Had he—like Kemeys—bravely forward pressed,
 With gleaming sword in hand, or lance in rest,
 He had not lost, or crown or life, I trow
 The diadem would still have graced his brow.
 Our country had not wept and bled so long
 Had Charles stood—as King should—his friends among,
 And borne himself a hero in the strife ;
 Won back his crown, or dearly sold his life !

The fight now o'er, and hushed the battle-din.
 Kemeys looked round, the Castle walls within ;
 At his command, the gory slain they throw
 Into the current of the Wye below.
 Anon, 'gainst new surprises well to guard,
 He placed his men, to keep good watch and ward,
 Lest on them stealthily the foe should creep ;
 For, 'gainst all odds, he was resolved to keep

The fortress, nor surrender, till the King,
At his appeal, should strength and succour bring.

And, meanwhile, much indeed had he to do,
The Castle was so vast, his men so few,
For well he knew, few days should come and go,
Ere, to win back the Keep, would come the foe,
And there were gaps to fill, walls to repair,
Food to procure, and weapons to prepare,
So to his labours went the gallant knight,
And worked from earliest dawn till came the night,
Where his men laboured, in their midst was he,
Content to lead and share their industry,
And as they daily worked with might and main
He cheers their toil with many a merry strain,
And chased, with hum'rous tale or cheerful jest
The cares, that on their courage else had pressed.

Four days had passed, and oft had good Kemeys
Scanned the surrounding land, with eager eyes ;
Full well knew he, though brave his men, and bold,
His strength too small the conquered Keep to hold
Were it by hostile legions strongly girt ;
So still, with anxious eye, and ear alert
For tramp of horse, or sound of trumpet-blast,
He watched, and hoped that help would come at last !

The fifth day dawned, with cloudless, open sky,
Serene and fair, an azure canopy,
Kemeys stood on the highest wall, alone,
Beneath him, Wye in golden sunlight shone.
Hark! what strange sound was that, which, sharp and clear
Came, past the height of Tutshill, to his ear ?
And soon, above the hill, to view arose,
With martial music's thrilling swell and close,

Troops of armed men, marching with measured tread,
Upon the road that unto Chepstow led.

With throbbing heart, and longing, eager eyes,
As o'er the hill he saw the armed ranks rise,
Kemeys knew, all too soon, that these were foes !
The solemn notes that on the air uprose,
And fell with saddening violence on his ears,
Came not from throats of marching cavaliers,
He saw, and knew, that now the hour was nigh
That called him forth ; to conquer, or to die !

He hastened to his men, and saw that all
Were posted in their places on the wall ;
To every man his cheering accents lent
New strength, new hope, and fresh encouragement ;
He pointed them unto the flagstaff, where
The Royal banner proudly waved in the air,
And loudly, at his call, the battle-shout
“ God and the King ! ” from every throat rang out,
And mingled with the solemn, plaintive hymn
That rose from those, who, slow and stern and grim,
Marched round the wall with heavy, measured tramp,
And waited for the order to encamp.

Anon they ceased, and from the investing crowd,
Rang forth a trumpet challenge, harsh and loud,
And one rode forth, that in tones of command
“ In Cromwell's name, Protector of the land
“ Demanded that the Castle they should yield,
“ And sheathe the sword that they had dared to wield,
“ And, ere more lives were lost, and more blood spent,
“ To yield themselves unto the Parliament.”

Kemeys was silent while the envoy spoke,

Then, from his lips a cheer defiant broke —
 “Tell Cromwell,” said he, “we are not his slaves !
 “We parley not with rebel Roundhead knaves !
 “But we will answer with our cannonade,
 “Our rattling musketry, and flashing blade !
 “For Charles our rightful king, we hold these walls,
 “And will defend them till our last man falls !”

Scarce had Kemeys these words defiant said,
 Than hissed an angry bullet past his head,
 And soon the battle's smoke ascended high,
 The rocks re-echoed peals of musketry.
 While, here and there a cannon's brazen throat
 Spat forth red fire, and roared a deeper note,
 The cries of many wounded rang around,
 And added discord to the dismal sound !

All that long day th' unequal battle sped,
 Some on the walls were wounded, many dead !
 But many more of those that fought beneath,
 Were stricken down, lifeless, and stiff in death !
 Kemeys still urged his comrades to the fight,
 The while he longed for succour, or for night !
 Not that his loyal heart, or courage failed,
 Nor at the opposing numbers that he quailed.
 He knew his men were dauntless, aye ! and true,
 But, against hundreds, what could eight-score do ?
 And had they iron sinews, giant's strength,
 So many must subdue so few, at length !

At length the long day passed and came the night,
 The summer moon climbed up the starry height,
 And lighted up a sombre, saddening scene
 That shewed how deadly had the conflict been ;
 Without, the moonbeams on the river played,

The Roundheads sang their solemn psalms and prayed.
 Within, Kemeys and Lewis, in the Keep
 Kept weary watch, their hearts too full for sleep !
 Sad ! sad ! to them had been that bitter day !
 Some of their comrades stark and silent lay,
 While others wounded moaned with lab'ring breath,
 And prayed for the dark anodyne of Death !

What anguish to their leaders was each moan !
 What bitter tears they shed at every groan !
 They felt that 'twas for them these men had come
 From wives and children, and from peaceful home,
 And, but for them, these yeomen had been now
 Content at home, whistling behind the plough !
 Slight comfort was it now, amid their groans
 To speak of kings—their rights Divine—their thrones !
 Ah ! now they called, with piteous accents wild
 The name of mother, wife, or darling child !
 Their low, delirious moans their anguished cries
 Unto the heart, like daggers, pierced Kemeys !
 But this one consciousness did comfort bring,
 It was all done *for God and Charles the King !*

But hark ! some movement in the camp below !
 Kemeys and Lewis to the watch-tower go,
 Lest, favoured by the dark night's lowering pall,
 The foe should scale the Castle's outward wall.
 But 'twas not so, a trumpet's brazen clang
 Through the still air and o'er the river rang.
 And soon they saw the hostile force divide,
 And part, they saw toward the westward ride.
 'Twas joy to Kemeys' heart to see them go,
 To watch them march, with measured step and slow
 Up through the town, and forth into the night,
 Till they were lost to hearing and to sight.

And then his careful eye ranged far below,
 To where he saw the many watchfires glow,
 That told him that still many foes remained,
 That would depart not till the Keep was gained !

What wonder that there surged forth in his breast,
 Gloom with hope, mingled, sadness and unrest ?
 On one side, men that gave to him their lives,
 The tears of maidens, and the wails of wives !
 And on the other—Duty's trumpet call,
 That loud demanded *life*, and *friends*, and *all* !

Not oft it comes to us, in this, our day
 To choose between Love's choice and duty's sway,
 Nor oft it falls to us to make the choice
 'Twixt fallen King and uplift People's voice,
 But we may know, our hearts may sympathize
 With hopes and fears such as filled good Kemeys.
 We recognize the sterling British ring,
 That vibrates from his words—"God and the King !"

The next day dawned, and saw the fight renewed.
 The cliffs rang with reverberations rude,
 Of cheers and groans, from men with blood aflame !
 And musket shots ; while here and there a flame
 Shot forth, while clouds of thick smoke mounted high,
 And almost hid the sunny summer sky.

Within the Castle, Kemeys faltered not,
 Returned to the beseigers shot for shot,
 And cheer for cheer ; and ever and again
 Would draw aside, to ease some comrade's pain
 That fell and cried : Still, was he in the front ?
 His voice heard in the battle's fiercest brunt,
 His eagle eye, and his keen, flashing glance

Marked where the daring foe strove to advance,
 His own hand pointed guns, with careful aim
 To where, up to the walls their column came,
 And hurled them backward in a flood of flame !

So passed the days away—so came the night—
 So died away the lurid battle light,
 And dawned again ; and to Kemeys but brought
 More weighty cares—but not the help he sought.
 For see ! on that old tower that crowns the hill,
 That until now had silent been, and still,
 Like some old warrior of some day long gone,
 That saw the fight, and wondering, looking on—
 The Roundhead cannon now its old walls crown,
 And on the brave defending band shower down,
 A rain of fire—a hurricane of blows—
 And from the Castle walls there upward goes
 A hissing iron tempest answering theirs,
 On all around the murderous flame-flash glares !

But, soon, came crushing tidings to Kemeys—
 Brought anguish to his heart—tears to his eyes !
 And is it strange, so heavy blow on blow
 Should, for a time, lay e'en his courage low ?
 What heart so high that it had not been bowed
 By such keen trial—such thick'ning cloud on cloud ?

Now Lewis to him came, and in his ear
 Whispered, in accents of despairing fear,
 That all was lost ! their ammunition gone !
 The garrison no longer could fight on !

In haste unto his store good Kemeys went,
 And found, too true ! his powder was all spent !
 And then his friend, with tim'rous, faltering words,

Pointed him to the foe's o'erwhelming hordes ;
 "See !" said he, "where they gather in their strength !
 "Were we well armed their weight would crush at length !
 "What can we do, thus in these strong walls pent,
 "So few, so weak, our fighting power all spent ?"
 How can we hope through them to cleave our way ?
 If we remain, 'tis but to fall a prey
 And die at last ; then Kemeys, let us flee !
 And leave to them the barren victory !

But stout Kemeys, though terrors closed him round—
 Still loyal stood—still bravely held his ground—
 Still watched and hoped that each new day would bring
 The longed-for help and succour from the King !

"Twas not for his brave heart to feel dismay—
 "Twas not for his clear mind to nicely weigh
 The tricks of statesmanship or policy,
 His duty was to fight and not to flee !
 And so, while from the hill the cannon roared,
 And on the walls the hissing missiles poured,
 And though he daily marked some wall o'erthrown,
 Or some protecting coign to atoms blown,
 While he, with helpless hands, his cannon dumb,
 Looked anxious on, yet would he not succumb ;
 But oft his voice pealed forth, with martial ring,
 Stand fast, good yeomen ! stand fast, for the King !

Till soon, too soon ! a harder labour still
 Arose, as though to daunt his hardy will,
 For soon, from lip to lip, from man to man,
 A sad, sinister, wailing whisper ran—
 "*We have no food !*" And, like a passing-bell,
 The dreadful truth on each sad list'ner fell.
 And so it was ; for though the Roundhead host

Their hold upon the Castle fair had lost,
 The town of Chepstow still owned their command ;
 And, shut up thus, how could the little band
 That manned the walls search for the needed bread ?
 But not even he, advent'rous though he was,
 The hostile ring of Roundheads e'er could pass,
 So thus they lived and worked ; their anxious eyes
 Fixed still in love and trust—upon Kemeys.

And he—sad though he was, and sick at heart,
 Still worked with them—still played his noble part ;
 With hopeful words he strove, and merry smile,
 Their sinking hearts, and hunger, to beguile ;
 All those brave men had loved him well before,
 But now, they loved and trusted him far more !

Though succour came not—though all hope seemed gone,
 Kemeys and Lewis still kept hoping on ;
 Though hunger gnawed their frames, once strong and lithe,
 Still, outwardly, each face was glad and blithe !
 These were the days of trial, that brought forth
 Our hero's courage, and his sterling worth.

Ah ! heavy task ! the muttered fears to quell
 Of those who scorn outright their fears to tell !
 To meet the glazing eye, and pallid cheek
 Of those who scorn their inward pangs to speak !
 Ah ! grievous sight ! to mark their aspect gaunt,
 Their fading features, and their weary pant !
 Although no angry word fell from their tongues—
 Although none there reproached him with his wrongs—
 The wasting limbs—the scarcely-covered bones,
 Far louder cried than loudest trumpet-tones !

And noble Kemeys braved this bitter task !

His aching heart still wore a smiling mask,
 His single courage animated all,
 While, ever ready, prompt to every call,
 He waited, hoping each new day would bring
 The longed-for succour from the tardy king !

Till, some, at last, by hunger's torments wrung,
 Unto the winds their former courage flung,
 And unto Kemeys came with trembling prayer
 That he, and they, should straightway flee from there.
 " There to remain " they said, " was but to die !
 " Nought now remained, but from their foes to fly,
 " Each man for Charles the King had done his best,
 " But, spite of all, the Roundheads onward pressed !
 " Then, let them fly ! while life remained, and strength !
 " Since, did they stay, t'were but to die at length."

And Kemeys listened their piteous plaint,
 Rehearsed in tones by famine rendered faint ;
 But this is needed not, for every hour
 Brought to his mind with thrice-redoubled power
 His sad estate, his utter impotence
 To drive the investing enemy from thence ;
 Within the walls, he watched his little band,
 Though feebly prompt to obey each new command,
 Grew daily weaker, each returning day,
 Saw some once lusty yeoman pass away,
 Slain by the gnawing pangs of pinching want ;
 While those who lived, but lived to groan, and pant,
 And stumble as they walked the battered walls ;
 They seemed but living targets for the balls
 That show'ed upon them from the towered hill !

Of what avail was Kemeys' iron will
 Against such odds ? While, all without,

A ruthless host encompassed him about,
 An ever-closing belt of fire and blood
 That slowly rising, like a hungry flood,
 Drew nearer to the walls wereon he stood !

But harder far than this, it was, to cope
 With the heart-sickness of frustrated hope,
 That each night died—that each morn had new birth—
 The weary watching—the vain looking forth
 For that succour that he should never see !
 The help that should bring life and liberty !

All this pain Kemeys bore !—What wonder, then,
 That he should hearken to those dying men
 Whom love for him had brought to this sad pass ?
 His heart should be of stone, or “triple brass,”
 That, spite of piteous looks and wailing prayer,
 Should drive fidelity unto despair !

So he consented that the wished for flight
 Should be attempted on the coming night.
 Again would they—helped by their trusty boat—
 Across the eddies of the river float,
 And, once escaped that grim, ill-omened scenc,
 That, almost to them all a grave had been,
 Each, for himself, ere dawn of day should come,
 Should haste for food, and shelter, rest, and home !

But some were wounded, and these could not flee,
 E'en though their flight gained life and liberty !
 And these, good Kemeys never would forsake,
 But would, upon himself their safety take,
 And be their guardian, to protect and shield
 From foes and danger, while he sword could wield !

So 'twas to be.—How leapt each eager heart,
 To meet the time when they should thence depart !
 To see their homesteads and meet those they loved !
 How tardily the lingering daylight moved !

But soon, alas ! was gone their glittering hope !
 For, when Kemeys sought for the trusty rope
 That had secured their boat—O ! dark despair !
 To find the precious pinnace was not there !
 Some daring soldier from the other shore,
 Hidden by night, had swam the river o'er,
 And stolen the boat by which they hoped to flee ?
 And stolen, with it, their hopes of Liberty !
 Oh ! heartless theft ! to steal from dying men
 The life that almost they had grasped again !
 Oh ! cruel deed ! that stabbed each feeble heart
 With sharper pang than Death could e'er impart !

Ah ! ruthless War ! thy train what horrors swell !
 Thou makest man a Fiend ! the Earth a Hell !
 And filial love by thee is turned to strife ;
 For thee—a brother steals a brother's life !

Who can pourtray the anguish that ensued !
 Words are too faint, and language is too rude !
 To paint the bitterness—far worse than Death—
 The sinking hearts—the choking, lab'ring breath
 Of that sad band, that saw their last hope sink
 The while they stood upon the river's brink !
 Who can depict the bursting sobs that tore
 Their breasts, that mourned the hopes that were no more ?
 Gone was the life that erst had seemed so nigh !
 Nought now remained, but to lie down and die !

But how brave Kemeys the sad silence broke ;

And the wan band pressed round him as he spoke :
 He seemed to them like one of those of old—
 An Agamemnon, with a heart of gold !
 A lion in fight—knightly in word and deed ;
 One to trust unto death—one born to lead !

“Comrades,” said he, “sad, indeed, is our case,”
 But, unto us, *defeat* brings not *disgrace* !
 The little band, that hath this fortress won,
 May proudly point to loyal duty done !
 And oft, in future times, it will be told
 How, against fearful odds, we kept this hold ;
 Now, without food, our useless cannon dumb,
 To foes more num’rous far, we must succumb !
 Our duty nobly done, now we may die !
 But, dying, claim the meed of chivalry !
 Through coming ages shall our praises ring,
 As those who fought and died for Charles, our King ;
 Our blood shall write our names on History’s page,
 And hand them down to every coming age !
 Back ! to those walls that we can not defend,
 And in our harness wait th’ approaching end !

Ah ! noble men ! a piteous sight to see
 How they defied the death they could not flee !
 And how, with lip compressed, and blazing eye,
 Each feebly moved to where he was to die !

What needs to tell, how, when few days had passed,
 Brave Kemeys nobly met his death at last ?
 Or how, while at their posts the yeomen pined,
 The Roundheads ’neath the Castle wall had mined.
 And how, beneath the darkness of the night,
 They fell upon the yeomen in their might !
 How Kemeys died, what needs it now to tell ?

He did his duty nobly, ere he fell !
 Content, unto his King his life to give,
 Rather than as a prisoner to live !

But while we note the bare and roofless halls,
 Or mark the cannon tracks upon the walls,
 The fissured towers, the frowning bastions stern,
 The shameful thought should in our bosoms burn
 That he, the hero, loyal, true, and brave,
 Sleeps his long sleep in an un-noticed grave !
 His countrymen know not his worth and fame,
 Almost forgot is e'en his ancient name.
 His sterling faith is now almost forgot,
 His knightly deeds are now remembered not !

Yet was he worthy ! To our rising youth
 Example bright of bravery and truth ;
 Defending with his life, against all odds,
 The cause he deemed the cause of Right—and God's !

We can do nought but praise him ! Time revolves,
 And with the light of years all problems solves.
 We know that Charles, his much-beloved King,
 Was but a fickle, weak, unmanly thing—
 Unworthy of the blood that Kemeys shed
 To keep the crown upon his wavering head !
 We know the monarch Kemeys died to save
 To be by turns a tyrant and a slave !
 But what of that ? Heroic, brave Kemeys
 Was not a politician—worldly wise !
 His only knowledge was, and chiefest pride,
 To follow Duty—and for this he died !

Let Kemeys now have justice—full and free !
 For he is brave—whate'er his cause may be

That battles for the weak against the strong,
 E'en though he weighs not which is right or wrong !
 And, while our country's heroes live in verse,
 Let us *Sir Nicholas Kemey's* name rehearse,
 Let not our bards his noble deeds forget !
 Perchance his bright example may be yet
 A beacon to some hero yet unborn !
 Our land may yet by civil war be torn ;
 Perchance some valiant Welshman yet may rise
 To emulate the deeds of our Kemey's !

Hasten—O Prince of Peace ! the blissful day
 When arms, and strife, and war shall pass away !
 When, all our bickerings stilled, our battles o'er,
 Our world shall know the din of war no more !

OSRIC.

NOTE.—See Appendix for Family History and Pedigree.

A R W R G E R D D

SYR NICHOLAS KEMEYS,

GORCHFYGWR AC AMDDIFFYNWR

CASGWENT.

GAN DAFYDD MORGANWG.

TESTUN CYSTADLEUOL YN EISTEDDFOD CAERDYDD, MEDI Y 3YDD

A'R 4YDD, 1879.

BEIRNIAID :—

HWFA MCN, LLAWDDEN, A DEWI WYN O ESSYLLT.

CAERDYDD :

GWEITHFEYDD ARGRAFFYDDOL DEHEUDIR CYMRU,

1881.

R H A G N O D I A D .

MAE dolenau cadwyn fywgraffyddol Syr NICHOLAS KEMEYS, Barwnig, mor anaml a gwasgaredig fel mai gwaith anhawdd yw cael y dolenau at eu gilydd, a'u gosod y naill wrth y llall, yn gadwyn o hanes ddeheuig a chryno. Pa fodd bynag, y mae yr ychydig hanes gwasgaredig sydd ar gael am y dyn rhyfedd hwn yn profi ei fod yn un o brif ddewrion Cymru, ac yn un o brif enwogion ei oes mewn mwy nag un ystyr. Enw ei dad oedd Rhys Kemeys Ysw ; a'i fam oedd ferch i'r Dr. W. Aubrey. Mae teulu Kemeys yn preswyllo er ys canrifoedd yn mhalas hynafol Cefn Mabli ; yn mhlwyf Llanfedwy, Morganwg. Preswylir ef yn bresenol gan y Milwriad C. J. K. Kemeys Tynte. Priododd Syr Nicholas Kemeys â Jane, merch Syr Rowland Williams, o Gastell Llangybi, Mynwy. Urddwyd ef yn Farchog, Mai 13, 1642. Bu yn Uchel Sirydd dros Forganwg yn 1639. Yr oedd yn ddiarebol am ei faint a'i nerth corfforol, yn nghyda'i ymlyniad diysgog wrth, a'i sel frwd dros, Charles I. Brawd ei wraig ef oedd Syr Trefor Williams, o Llangybi, i'r hwn yr ymddiriedodd Cromwell ofal a chadwraeth Casgwent, a llywyddiaeth y fyddin Seneddol yn Mynwy. Yr oedd Syr Nicholas a Syr Trefor felly yn wrthwynebol i'w gilydd. Yr oedd Cromwell yn ddigon hysbys o'r berthynas hanfodai rhyngddynt, a hyn yn ddiarheu a barodd iddo dybied mai trwy fradwriaeth Syr Trefor, y Syrthiodd Casgwent i ddwyllaw

ein harwr. Y dybiaeth hon barodd i Cromwell anfon gorchymyn i'r Uwch-gadben Thomas Saunders, arweinydd llu y Senedd yn Mrycheiniog, i fyned ac ymosod ar Gastell Llangybi, a Chymeryd Syr Trefor Williams yn garcharor. Gwnaed hyn ; ond ymddengys i'r carcharor brofi ei ddieuogrwydd, ac mai ei drechu gafodd wrth ymdrechu cadw y Castell, oblegyd y mae yn ffaith iddo gael ei ryddhau.

Dichon nad oes dim a ddengys safle urddasol ein harwr yn ngraddfa cymdeithas, yn well na'r ffaith fod dau blwyf yn Sir Fynwy wedi eu gosod ar ei enw, sef Kemeys Inferior, a Kemeys Commander.

Gellir ffurfio syniad lled gywir am ei deyrngarwch, trwy y ffaith ei fod ef a Syr Edmund Stradling, Castell St. Donatts ; a Syr Edward Carne, Ogsמידs Ash, yn cynnal a dilladu 3,000 o filwyr o blaid y brenin, ar eu traul eu hunain. Enwodd ei gyntaf anedig hefyd yn Charles yn ol enw ei deyrn, a chododd ei fab yn filwr fel ef ei hun, a gosododd ef yn swyddog yn ei fyddin. Yr oedd ef, a'r Marchogion a enwyd, gyda'u byddinoedd yn cymeryd rhan yn Mrwydr St. Ffagan, Mai 8, 1648.

Mae beirniaid yn gwahaniaethu o barthed teithi Arwrgerdd, yr hyn sydd yn bwysig yn y cyssylltiad hwn. Barna rhai mai *un* weithred o eiddo'r Arwr ddylai fod yn destyn y gerdd, a bod yn rhaid i'r weithred hono fod yn orchfygol. Os hyn yw'r syniad priodol, dim ond y weithred o orchfygu Syr Trefor Williams, a meddianu Casgwent, ddylai y gerdd gynnwys. Barna dosbarth arall o feirniaid y dylai Arwrgerdd gymmeryd golwg

led cang ar brif orchestion yr Arwr ; ac nad yw bod un yn syrthio mewn brwydr yn ei wneyd yn llai Arwr, os oedd gweithredoedd ei fywyd wedi bod yn arwrol.

Yn y gerdd ganlynol, yr ydym wedi mabwysiadu y syniad o'laf ; ac os nad yw yn unol â barn y Beirniaid, ac os collfernir y gerdd o achos hyn, nis gellir oddiwrtho.

CANIAD I.

CYNWYSIAD.

Byr ddesgrifiad o Gasgwent—Y Chwildroad yn dylifo dros y wlad—Cymru yn parhau yn deyrngarol fel arfer—Brwdfrydedd Syr Nicholas Kemeys dros ei deyrn—Y marchog yn eistedd yn mhalas Cefn Mabli ar noson ddryghinog i fyfyrion ar gad-gynllun—Cenad yn dyfod ato o'r pen cadlys i'w hysbysu fod adran o'r Seneddlu ar ei ffordd i Ddeheudir Cymru, gan orchymyn iddo barotoi i'w derbyn—Yntau tranoeth yn parotoi ei fyddin, a thra yn barod, y Cadben Evan Thomas yn dyfod i'w hysbysu fod Horton a'i lu yn nesu tua Chaerdydd, a bod y Milwriad Prichard o Lancaïach, ceidwad Castell Caerdydd, wedi troi yn deymfradwr—Ein harwr yn anerch ei fyddin, ac yn ei harwain tua Chaerdydd.

Mae Castell Gwent yn *gorwedd*
Ar erchwyn gwely Gwy, (1)
Ond nid yw'r bri a'r mawredd
Cynhenid yno mwy ;
Bu unwaith yno'n *sefyll*,
Yn addurn i'r holl fro,
Ond mewn ystormydd erchyll,
Fe welodd yntau dro.

Pan safai gynt mewn urddas,
Ar grib y clogwyn serth,
Fe deimlai yr holl deyrnas
Gadernid mawr ei nerth ;
Ei uchel furiau trwchus,
Trwy oesau'r amser gynt,
A herient yn watwarus
Bob ymosodol hynt.

Ei lydan borth bwäog,
Ddiffynid ar bob tu,
Gan dyrau mawr pinaclog,
Rhag nerth gelynol lu :

Fel engyl amddiffynol
 Y safai'r tyrau hyn,
 A'u gwedd yn dra bygythiol
 I'r gelyn ddringai'r bryn.

O dwr y tâl lumanbren
 Cai'r gwylwyr olwg glir,
 Ar lanau Gwy ac Hafren,
 A phellder maith y tir :
 Pan welent y gelynion
 Yn nesu oddi draw,
 Yr oedd y muriau mawrion
 Cyd-rhyngddynt hwy a braw.

Pan ydoedd chwildröadau
 Gynt yn dyrgrynu'n gwlad,
 A phleidiau'n erbyn pleidiau
 Yn gyru'n wyllt i'r gad,
 Pob plaid oedd yn awyddu
 Meddianu hwn a'i nerth,
 A'i nawdd oedd i'r gwarchodlu
 Uwchlaw pob pris mewn gwerth.

Ystyrid hwn mor bwysig
 Fel amddiffynfa gref,
 Nes oedd pob plaid yn ffyrnig
 Am ei feddianu ef ;
 Ei feddu benderfynai
 Pwy oedd y gryfaf blaid,
 Ni waeth pa faint a gostiai,
 Ei enill ef oedd raid.

Ond darfu nerth y Castell
 Fel amddiffynfa gref,
 Ac amser daenodd fantell
 O iorwg drosto ef ;

Ond rhydd ei ddrylliog welydd
 A'i fantell iorwg werdd,
 Gynorthwy i'r awenydd
 Yn awr i lunio cerdd.

Mae'n ddrych i weled uthredd
 Chwilderöad mwya'n gwlad,
 Pan ruthrai'r Teyrn a'r Senedd
 A'u lluoedd dig i'r gad :
 Yn hwn cawn ddarlun echrys
 O'r gwaedlyd frwydro blin
 Fu rhwng Syr Nicholas Kemeys
 A Chromwell Fawr ei hun,

Syr Nicholas Kemeys ! Ie, dyna'r Arwr
 Enillodd fri hyglodus fel Teyrngarwr,
 Pan oedd ein gwlad yn nhrobwll chwyrn Chwilderöad,
 A chorwynt rhyfel yn dyrüo'n anfad—
 Pan oedd dau allu cryfaf yr holl deyrnas
 Mewn gwrth-darawiad cryf ar faes galanas,
 Fel hyrddwynt nerthol rhuthrai gallu'r Senedd
 Yn erbyn rhyferthwyol allu'r Orsedd ;
 A than effeithiau'r gwrthdarawiad nerthol,
 Dyrgrynai'r deyrnas drwyddi yn eithafol.
 Yr oedd ein gwlad, fel rhwng dau fôr-gyfarfod,
 Yn cael ei hysgwyd nes oedd mewn pendrondod.
 Cychwynodd yn ystorm yn mrig cymdeithas
 O gyich y Senedd, a'r Breninol Balas ;
 Ond buan fe ymledodd y rhyferthwy
 Ar hyd a lled y wlad gan chwyddo fwyfwy,
 Fel na ddiangodd Cymru dangnefeddus,
 Rhag cynhyrfiadau y Chwilderöad echrys :
 Gwent a Morganwg lusgwyd mewn i'r berw,
 A'u cwpan wnaed yn llawn o wermwd chwerw.
 Ond er holl gynhyrfiadau y Chwilderöad,

Fe gadwodd Cymru urddas ei chymmeriad—
 Perl drud erioed yn nghoron ei chymmeriad
 Yw gwir deyrngarwch—dyna'i bri yn wastad ;
 Ac er fod Charles yn wallgof uchel geisiol :
 Fe lynodd Cymru wrtho yn deyrngarol :
 Ond nid oedd un o'i bonedd hi na'i gwerin
 Yn fwy ei sel na'n harwr dros ei Frenin.
 Pa fwyaf chwyddai'r llanw Chwilderöadol
 Dros diroedd Lloegria megys diluw nerthol,
 Teyrngarwch chwyddai yn ei fynwes yntau,
 Fell llanw cryf dros draeth ei holl deimladau.

Ar enw'i frenin enwodd ei etifedd,
 A hyn i'w fab gyfrifai yn anrhydedd—
 A hyn a wnai i'r urddas ychwanegu—
 Mai ef oedd *Charles Y Cyntaf* yn y teulu.
 Ei fachgen Charles oedd gadben yn ei fyddin,
 A Charles i'r milwyr oedd fel Charles eu Brenin.
 Hyf ddal yr Orsedd yn ei bri a'i hurddas,
 Er pobpeth, ydoedd uchaf nôd Sir Nicholas.
 Herculaidd oedd o ran ei faint a'i gryfder,
 A mwy Herculaidd fyth o ran ei ddewrder ;
 A fflam teyrngarwch daniai ei holl anian ;
 Ac idd ei frenin, ar ei draul ei hunan,
 Cynnalai fil o feirchlu detholedig,
 Oll fel eu blaenor hyf yn wrolfrydig—
 Gosodai hwynt ei hun o dan ddysgyblaeth,
 A hwythau oeddynt ufudd i'r gwasanaeth—
 Nid oeddynt, mewn dysgyblaeth nac mewn urddas,
 Yn ail i unrhyw fyddin yn y deyrnas.

Ar noson wleb, yn mhalas gwyh Cefn Mabli,
 Tra'r gwllaw yn curo'n drwm ar y ffenestri,
 A'r gwynt yn rhuo'n groch yn mrigau'r derw
 O gylch y palas, mewn digllonedd chwerw,

Eisteddai'r Marchog dewr yn ei fyfyrgell,
 A chwsg ni feiddiai nesu at ei babell.
 Yr oedd ei feddwl wedi llwyr ymgolli
 Mewn myfyr dwys, tra yr oedd ager yni
 Yn gyru'r gwaed yn gyflym trwy'i wythienau
 A'i grebwyll cryf yn esgor ar gynlluniau
 I osod terfyn llwyr ar y gwrthryfel,
 Ac felly llwyr ddifodi gallu Cromwell.
 Ni chlywai ef y dymhestl oddi allan—
 Ni chlywai gur y gwlaw, na'r gwynt yn chwiban,
 Ymsuddai ef mor ddwfn i mewn i'w destun,
 Nes llwyr anghofio pobpeth ond ei gynllun.
 Ond tra yr oedd fel hyn mewn dwfn fyfyrdod,
 A'r gwlaw'n dynwared rhaiadr dros y bargod,
 Trwy rym y storm, dan fantell ddu y caddug,
 Ar farch carlamog bryisiai gwych bendefig
 Ar gyflym hynt tua phalas Cefn Mabli
 Ac yn ei feddiant bwysig genadwri
 O law y prif gadfridog, o'r pen cadlys,
 I'w dwyn yn ddiogel i Syr Nicholas Kemeys.
 Pan ddaeth y genad at y porth, a chanfod
 Fod yno oleu, curodd mewn awdurdod ;
 A'n harwr neidiodd ar ei draed yn sydyn
 Gan gredu'n sicr fod hwnw'n guriad gelyn—
 Ymaflodd yn ei gledd, i'r porth gwnaeth frysio,
 Gan hawlio pwy a feiddiai guro yno.
 "Dy gyfaill *Grime*," medd llais oedd adnabyddus, (2)
 "A newydd pwysig i Syr Nicholas Kemeys."
 Ar hyn y drws agorwyd i'w groesawi
 I fynwes cyfeillgarwch yn Ñghefn Mabli,
 A chafodd newid gwisg, a gwledd ddanteithiol
 I'w fywiocau ar ol ei daith flinderol.
 Ac yno'n swm y storm, dan nawdd y palas,
 Rhoes Grime y llythyr yma i Syr Nicholas :—
 "Syr Nicholas Kemeys, dyma fy nghorchymyn—

Arfoga'th wyr i boeth groesawi'r gelyn,
 Yr hwn sydd ar ei daith, ac yn dynesu
 Yn gyflym cyflym i Ddeheudir Cymru.
 Mae amcan y teyrnfradwyr imi'n amlwg,
 Eu bod am feddu Mynwy a Morganwg ;
 Am hyny galw'n nghyd dy ddewr gynghreiriaid,
 A rhuthrwch ar y gelyn megys bleiddiaid—
 Pob Pengrwn welwch, lleddwch ef yn farw
 Fel na bo gwaith defnyddio'r crogbren garw ;
 Trwy hyn enilli fythol glod i'th fyddin—
 Ydwyf, dy gyfaill *Rupert*, dros fy Mrenin.” (3)

Ar ol i'n harwr ddarllen y gorchymyn,
 Hysbysodd ef i Grime mai trefnu cynllun
 Yr oedd efe, pan glywodd drwst y curo,
 A bod ei gynllun wedi ei berffeithio
 Yn y fath fodd, yn erbyn cais y gelyn,
 Nes oedd yn berffaith unol â'r gorchymyn.
 “ A fory,” meddai, “ rhoddaf mewn gweithrediad
 Fy nghynllunhwn, yn unol a fy mwriad.”
 Ar ol ymgomiad pellach yn ddifrifol,
 Ar ragolygon llwydd y blaid deyrngarol,
 I freichiau esmwyth cwsg ymneillduasant,
 A thranoeth gyda'r haul hwy ddeffroasant.
 Aeth heibio'r storm, a llawen wenai'r huan
 Nes creu sirioldeb dros holl wyneb anian.
 Fe chwythwyd corn y gad, ar gais Syr Nicholas,
 I alw'i ddewrion filwyr at y palas,
 Fel gallai Grime eu gweled dan ddysgyblaeth,
 Er adlewyrchu bri i'r Dywysogaeth.
 Pan oedd efe mewn rhwysg yn eu dysgyblu,
 Canfyddwyd brys-genhadwr yn carlamu
 Hyd atynt hwy, a'i olwg or-bryderus,
 Yn profi fod ei fynwes yn gythryblus,
 Yn fuan, er prysured oedd Syr Nicholas

Fe lon-gyfarchai'r Cadben Evan Thomas,
 Gan holi'r achos fod tristâol bryder,
 Ar wyneb a arferai wisgo llonder :
 " Holl faich fy mhryder," meddai'r Cadben Thomas,
 " Yw baich fy nghanadwri i Syr Nicholas.
 Syr Edmund Stradling, Farchog, archodd imi
 Garlamu gyda brys tua Chefn Mabli,
 I geisio genyt drefnu'th feirchlu enwog,
 A'i arwain i Gaerdydd yn hynod frysioeg.
 Daeth *Llaeyd o'r Brunant*, ac ychydig ddewrion, (4)
 I'r gwersyll neithiwr : dywed ef fod Horton
 Yn arwain byddin o'r Pengryniaid atgas
 Yn awr i bwynt Caerdydd, er gwneyd galanas.
 Clyw etto, Syr, y mae egwyddor afiach
 Yn llechu'n nghanlon *Prichard o Lancaiaich*. (5)
 Er rhoi Caerdydd a'i chastell i'w gadwraeth
 I'w dal i'w deyrn, cyflawnodd deyrnfradwriaeth ;
 Mae wedi troi yn erch deyrnfradwr cethin,
 A'r Castell ddeil yn awr,—ond nid i'r Brenin.
 Gwaeth etto, Syr, mae'n dal gohebiaeth gyson
 Mewn dirgel ddull â byddin y gelynion ;
 Am hyn dymunir arnat ti a'th filwyr
 I ddyfod i ddarostwng y teyrnfradwyr."

Gwrandawai'r Marchog hyn mewn difrifoldeb,
 A gwg ymdaenai'n gwmwl dros ei wyneb,
 A chyda llais ail taran yn yr awyr,
 Fel hyn cyfurchai'r cawr ei hyfion filwyr :—
 " Fy newrion filwyr, cryfder gwlad Essyllwg—
 Rhagoraf feibion Mynwy a Morganwg—
 Olynwyr Morgan Mawr, ac Ifor Gadarn—
 Bechgyn y giau pres, a'r esgyrn haiarn—
 Fe roddir ichwi gyfle teg ar fyrder
 I brofi'ch nerth, a dangos eich gwrolder ;
 Tua thref Caerdydd arweiniaf chwi yr awrhon,
 Ac yno darniwn fyddin y gelynion."

CANIAD II.

CYNWYSIAD.

Y pleidiau breninol yn cydgyfarfod ger Caerdydd—Y Swyddogion yn cynnal cynghor rhyfel—Cad-gynllun ein harwr yn cael ei gymmeradwyo—Cenad brysiog yn eu hysbysu fod Horton a'i fyddin yn dyfod o gyfeiriad y gogledd—Y Cynghreiriaid yn myned i'w gyfarfod—Brwydr St. Ffagan.

Ger tref Caerdydd cyfarfu'r holl gynghreiriaid
A'u gilydd, gyda'u lluoedd fel gwroniaid,
Yn or-awyddus am gael un cyfleustra
I brofi eu galluoedd mewn ymdrechfa.
Arwyddai y llumanau, bod y lluoedd
Yn gydgrynöad nerth gwahanol siroedd
Deheudir Cymru, a phob sir am honi,
Mai hi a feddai îwyaf o wrhydri,
A'r oll am uno eu gwrhydri nerthol,
Er rhoddi i'r Pengryniaid ddyrnod farwol.
Dan Faner Penfro'n llywio'i ddewr-wych adran,
Y gwelid y Milwriad medrus *Wgan* ;
A'r glew *Marmaduke Lloyd* o Faesyfelin, (6)
Dan faner Ceredigion gyda'i fyddin ;
A Llwyd o'r Brunant, a'i wroniaid dewrwedd,
Dan faner Sir Gaerfyrddin, i'w hanrhydedd :
Ac yntau *Laugharne* hyf a'i fyddin enwog, (7)
Edrychent oll yn heinif a chalonog ;
A phendefigion gwlad Essyllwg, hwythau
A'u lluoedd gwhwfanent eu banerau—
Syr Edward Carne, Syr Edmund Stradling hefyd,
A'u miloedd oeddynt mewn hoenusrwydd hyfryd,
Ond nid oedd yn eu plith un gwr mwy medrus,
Na mwy teyrngarol na Syr Nicholas Kemeys.

Am ennyd ymneillduodd y Barwniaid,

Mewn cynghor rhyfel gyda'u gwych gadbeniaid,
 I benderfynu'r effeithiolaf gynllun
 Er sicrhau gorchfygiad llwyr y gelyn.
 Yn fuan penderfynwyd yn unfrydol,
 Fod cynllun Kemeys yn un gwych rhagorol,
 Sef uno eu byddinoedd fel cynghreiriaid,
 A chychwyn i gyfarfod y Pengryniaid
 Dan lywiad Horton, rhag i'w fyddin nesu
 Hyd dref Caerdydd, a chael ei hadgyfnerthu
 Gan y teyrnfradwr *Prichard*, a'r Castellwyr,
 Y rhai fel ef, a droisant yn deyrnfradwyr ;
 Ac yna, wedi llwyr orchfygu Horton,
 Meddianu'r Castell, neu ei ddarnio'n yfflon.
 Pan oeddynt hwy yn penderfynu'r cynllun,
 Daeth Matthew o Landaf i'w plith mewn dychryn,
 Gan ddweyd fod Horton, gyda llu y Senedd,
 Yn d'od fel corwynt cryf o bwynt y gogledd.
 Heb golli amser, hwythau a drefnasant
 Eu lluoedd nerthol, ac a gychwynasant
 I gwrdd a'r gelyn megys llu o lewod,
 Gan benderfynu rhoddi marwol ddyrnod
 I allu'r Senedd, a mawrhau yr Orsedd,
 Trwy fynu buddugoliaeth i'w hanrhydedd.
 Blaenorid hwy gan fyddin enwog Laugharne,
 O dan arweiniad ei chad-lywydd cadarn,
 A theichiai'r miloedd yn y blaen yn wrol,
 Gan benderfynu dryllio'r llu Seneddol,
 Yr hwn a'u cyfarfyddodd hwy yn fuan,
 I ymladd byth gofiadwy

FRWYDR ST. FFAGAN. (8)

Yn mlaen yn bwylllog deuai y gelynyon,
 O dan arweiniad y Maeslywydd Horton ;
 Yr oedd eu hagwedd ddifraw, a'u trefnusrwydd,
 Yn brawf eu bod yn filwyr hen gyfarwydd

A maes y frwydr, ac yr oedd pob gwyneb,
 Yn dangos penderfyniad, a gwroldeb.
 Ar feirch golygus gwelid *Cadben Godfrey*, (9)
 Yn nghyda'r dewr filwriad enwog *Oakey*; (10)
 Yr aden ddeau a arweiniai'r blaenaf
 A'r aswy a lywyddid gan yr olaf,
 A'r ganol fyddin dan lywyddiad Horton,
 A'i gynnorthwy-ydd yr Uwch-gadben *Barton*,
 Tra'r *Cadben Garland*, gyda'i adran yntau,
 Yn medrus lywodraethu'r tân-beiriannau :
 A'r Cadben *Mercer*, gyda rhwysg fel gwron,
 Flaenorai gatrawd gref o wych farchogion.
 Edrychai byddin Horton gyda chilwg
 Bryderus, ar wroniaid dewr Essyllwg,
 Er hyn, yr adgof am eu llwydd blaenorol,
 A grëai ynddynt hyder calonogol ;
 A phenderfynent fynu buddugoliaeth
 Ar bawb a feiddient bleidio Teyrn-Ormesiaeth.

I ddechreu'r ymladdfa rhoes Horton orchymyn
 I'w filwyr i danio ar luoedd y gelyn,
 Atebwyd mewn eiliad gan Laugharne a'i fyddin,
 Y rhai a flaenorent ganol-gorff llu'r Brenin ;
 Tra Carne, gyda Stradling, a'u milwyr herfeiddiol,
 Chwyrn ruthrent yn mlaen ar y tu gorllewinol,
 Yn erbyn llu Oakey, yr hwn a ymdrechai
 Feddianu pob mantais hyd lan afon Elai ;
 A gwelid Syr Nicholas, a'i feirchlu'n ei ganlyn,
 Ar ddwyrain y maes yn gwynebu y gelyn—
 “ Fy milwyr,” crochfloeddi, “ canlynwch eich llywydd,
 A gwnawn i ni enw a bery'n dragywydd—
 Dadblygwn ein gallu—dynoethwn ein harfau.
 A chuddiwn y meusydd â gwael gelaneddau—
 Cyd-ruthrwn, fy newrion, yn awr, ac ymladdwn
 Dan faner ein Brenin fel ffyrnig ddywalgwn.”

Ar hyn wele gyffro, a rhuthrodd y cawrddyn
 A'i feirchlu'n galonog ar rengoedd y gelyn,
 Y rhai a lywyddid gan Godfrey'n ddeheuig,
 A buan ai'r brwydro yn boeth ac yn ffyrnig.
 Dan Godfrey ymladdai y milwyr Seneddol,
 Yn gryfion a beiddgar, a thra phenderfynol,
 Ond gyrodd ein harwr a'i wyr i'w catrodau
 Yn öfn, gan dori y rhengoedd yn fylchau.
 Ysgogai Syr Nicholas ei gleddyf mawr miniog,
 Yn nerthol a chwim fel fflachiadau melltenog ;
 Ar aswy a deau tarawai'r gelynion,
 A syrthient fel delwau o dan ei ergydion ;
 A'i filwyr ddilynent esiamplau Syr Nicholas—
 Ymladdent fel gwaedgwn ar faes y galanas.
 Am enyd gorfodent yr aden ddwyreiniol
 I'r gelyn i syrthio yn ol yn ddireol.
 Ond Horton lygadgraff i'r adwy garlamodd,
 A chyda buandra yr aden ad-drefnodd ;
 A Garland a ddaeth a'i beirianau dinystriol,
 I roi adgytnerthiad i'r aden ddwyreiniol.
 Pan welodd ein harwr yr amcan, ffyrnigodd
 Ei ysbryd, a'i yni blaenorol a ddyblodd—
 A'i gleddyf awchlymog fe fedai'r gelynion—
 Gwnaeth lwybr trwy eu canol yn mlaen hyd at Horton,
 A thra'r oedd ar daro ei gleddyf trwy'i fywyd,
 Cyfryngwyd gan Bradshaw —derbyniodd yr ergyd,
 A threngodd mewn eiliad, ai ben wedi hollti,
 A syrthiodd yn gelain i beidio cyfodi.
 Ond cyn cael ail fantais i gynyg at Horton,
 Ymwasgai'r gelynion o amgylch ein gwron,
 Gan lwyr benderfynu rhoi terfyn i'w yrfa,
 A gwneuthur ei gelain i'w cadfeirch yn sathrfa ;
 Ond trwy ei rymusder anhygoel fe lwyddodd
 I weithio'i ffordd trwyddynt, a'i fyddin gyrhaeddodd
 Yn iach a dianaf, fel o safn marwolaeth,

Ac angau a siomwyd—fe gollodd ysglyfaeth :
 A'r gwron drachefn a lywyddai ei fyddin,
 A rhuthrent i'r rhengoedd gelynol i'r brenin.

Ond Godfrey ar ol cael y llu adgyfnerthol,
 Osododd ei adran mewn ffurf ymosodol,
 A thrwy hyf ymdrechion, ei filwyr lwyddasant
 I raddol ad-enill y tir a gollasant ;
 A thra, yr ymladdent, ffyrnicach, ffyrnicach,
 Ai byddin ein harwr deneuach, deneuach ;
 Ond er ei gyfyngder, a'i ddewraidd ymdrechion,
 Nid oedd ganddo obaith am gael adgyfnerthion ;
 Tra drôs yr holl faes yr oedd brwydr gyffredinol,
 A phob gwr o'r ddwyblaid mewn ymdrech egnïol—
 Chwyrnellai'r pelenau fel cenllysg trwy'r awyr,
 Gan daenu marwolaeth i rengoedd y milwyr ;
 A'r miloedd cleddyfau ddefnyddid yn helaeth,
 I agor tramwyfa i gerbyd marwolaeth.

Llu Oakey trwy egni ymdrechol a yrai
 Y fyddin dan Stradling mewn annhrefn i'r Elai,
 A'i dyfroedd a gochwyd gan waed yr Essyllwyr,
 A'u llefau wylofus a feichient yr awyr.
 Llu Laugharne a Gamage ymladdent yn ddewrion,
 A'r fyddin Seneddol dan Horton a Barton ;
 Ond ar ol hir frwydro, fe welwyd y fantol
 Yn troi yn y diwedd o du'r llu Seneddol ;
 A buan gorphenwyd yr erchyll gyflafan
 Gyflawnwyd yn Mrwydr fythgofus St. Ffagan.

Y maes a orchuddiwyd â chyrrff lladdedigion,
 Yn gymysg blith-draphlith â'r blin glwyfedigion ;
 A gwaed eu calonau yn ffrydiau a redai
 I ruddo y gwelltglas, a chwyddo yr Elai.
 Ac o'r llu breninol, caed rhes o'r llywyddion,

Yn gorfod ymostwng i warth carcharorion ;
 Ond ni allai'n harwr byth oddef y syniad,
 O roddi ei hun yn garcharor am eiliad.
 Ac er nad oedd ganddo ychwaneg nag hanner
 Ei gatrawd yn ngweddill, ni syflodd ei ddewrder ;
 Ac er fod llu Godfrey'n ymosod yn greulon,
 Gan dderbyn i'w rengau'n barhaus adgyfnerthion,
 Fe gadwodd ein harwr ei faner i fyny,
 Er gorfod rhoi ffordd o flaen nerthol lu Godfrey ;
 A gweddill ei fyddin a gadwodd yn drefnus,
 Gan wneyd ei enciliad trwy bwyll yn llwyddianus.

CANIAD III.

CYNWYSIAD.

Syr Nicholas, ar ol llwyddo i encilio gyda'i fyddin dros Bont Llandaf, yn ga y Rhes, ac yn cael allan fod Charles ei fab yn eisiau—Y galar am dano—Yn penderfynu ymosod ar Gasgwent—Myned tua Chefn Mabli i barotoi—Charles yn gwneyd ei ymddangosiad annisgwyladwy, ac yn adrodd pa fodd y diangodd—Ein harwr a'i fyddin yn cychwyn tua Mathern, ac yn cael eu croesawi yn mhalas yr Esgob.

Ar ol i'r marchog dewr a'i fyddin fechan,
Encilio'n drefnus o'r greulonaidd gad ;
Ni lwfrhâodd, ond enynai'i anian
Yn fflam anngherddol o blaid teyrn y wlad :
Er iddo golli haner ei hoff fyddin
Ar waedlyd Faes St. Efaga, etto'i gyd
Yr oedd ei ffydd yn llwyddiant plaid y Brenin,
Yn dal heb ysgog, fel y graig o hyd.

Ac wedi iddo lwyddo dwyn ei bum cant.
Yn groes i Bont Llandaf i gyd yn iach,
Arosodd enyd er ei ing a'i siomiant,
I alw'r Rhes yn nghlyw ei fyddin fach :
A phan orphenwyd galw'r llechres enwau,
Gan fyned yn dra manwl dros yr oll,
Yn mhlith y lluaws dewrion oedd yn eisiau,
Yr oedd ei anwyl Charles—ei fab ar goll !

Yr ydoedd Charles pan welwyd ef ddiweddaf,
Mewn tyn ymladdfa â'r banerwr Crane,
A'r milwr hwnw fel yn cael y trechaf
Ar y boneddwr ieuanc, hyf a glân :
Ac er mor hynod stoicaidd oedd teimladau
Syr Nicholas Kemeys, yn erchylldra'r gad,
Fe barodd hyn i gawod drom o ddagrau
Roi prawf y meddai dyner galon tad.

Yr oedd arwyddion amlwg ar ei wyneb,
 Fod storm yn chwyddo yn ei fynwes ef,
 A hono yn cynnyddu mewn gerwindeb,
 Nes tori allan mewn cynhyrfus lef :—
 “ Fy milwyr,” meddai, “ mae fy nghalon weithian
 Yn llawn o'r wermwd chwerwaf sydd yn bod ;
 Ond mynaf etto ddial gwaed St. Ffagan,
 A'ch codi chwithau i binaclau clod.

“ Os aeth fy mab yn aberth dros ei frenin—
 Os syrthiodd fy newrolion yn eu gwaith,
 Eu gwaed ddialwn fy hoffusaf fyddin—
 Hyn ydyw'r unig falm dry'n clwyf yn graith :
 Er nad yw'n rhif presenol ond ychydig,
 Yr wyf yn gweled heddyw'n eithaf clir,
 Nad ymddibyna llwydd ar rif yn unig,
 A hyny fynwn brofi cyn pen hir.”

Ar ol llefaru hyn, fe satodd wedyn
 Mewn dwfn fyfyrdod, cyn parhau y daith,
 Er ceisio penderfynu ar y cynllun,
 A'r liwybr goraf i gyflawni'r gwaith :
 Er mawr awyddu gwneyd—fe farnai'n ddoethach
 I beidio cynyg rhuthrgyrch ar Gaerdydd,
 Ond credai mai brad Prichard o Lancaiach
 Fu'r achos i'r breninlu golli'r dydd.

Tra y myfyriai, saethodd idd ei feddwl
 Ryw syniad ffodus, megys toriad gwawr,
 Neu glaer dywyniad haul trwy ffenestr cwmw
 Fo'n taflu ei brudd gysgod dros y ilawr :
 “ Os aeth Caerdydd,” eb ef, “ Prif Gaer Morganwg,
 Yn feddiant i'r gelynyion trwy law brad,
 Mi fynaf finau, trwy orchfygiad amlwg,
 Feddianu Castell Gwent i deyrn fy ngwlad.

“ Er fod *Syr Trefor Williams* o Langybi (11)
 Yn frawd i'm gwraig, teyrnfradwr creulawn yw,
 Ac fel y cyfryw, rhaid ei gyfiawn gospi—
 Ni ddylai'r un teyrnfradwr brwnt gael byw :
 Os yw yn tybied bod Casgwent yn ddiogel
 Dan ei gadwraeth ef a'i fyddin wael,
 Caiff chwerw sicm, a siomiant erch i Cromwell
 Fydd colli' Castell Gwent ar ol ei gael.”

Ar ol llefaru hyn, yr enwog lywydd
 A'i fintai symudasant yn y blaen,
 Gan deithio'n frysioeg heibio'r Eglwys Newydd,
 Ac hefyd heibio pentref iach Llysaen :
 A phan gyrhaeddwyd palas gwych Cefn Mabli
 Dros wyneb anian tynid lleni'r hwyr,
 Tra'r milwyr am orphwysfa'n gor-awyddu,
 A'r meirch gan ludded wedi blino'n llwyr.

Ond yno fe agorwyd drws ymgeledd'
 O led y pen, i'w derbyn hwy mewn hedd ;
 Ond pan ddadlenwyd tynged yr etifedd,
 Galarai'r teulu fel pe uwch ei fedd :
 Rhy floesg yw tafod taith i roi darluniad
 O ddirdyniadol ing ei chwaer a'i fam,
 Tra ceisiai'r Marchog ragod ffrwd ei deimlad,
 Gan benderfynu dial am y cam.

Y noson hono dreuliwd megys gwylnos,
 Mewn tristwch mawr am yr etifedd mad,
 Ac nid oedd ty'n yr ardal heb wir achos
 Galaru am rai laddwyd yn y gad ;
 Er hyn awyddai'r milwyr oedd yn ngweddill
 Am le i ddial, trwy ddadblygu'u dawn,
 A phenderfynent feirw oll, neu enill
 I'w catrawd fechan lawryf concwest lawn.

Ar ol treulio'r nos mewn cymysglyd deimladau,
 Heb roi ond ychydig o hun i'w hamrantau,
 A'r hun hono eilwaith yn llawn o freuddwydion
 Am faes y gyflafan a ffyrnig elynion,
 Pan gododd haul tranoeth dros erchwyn y dwyrain,
 Er myned i'w daith yn ei gerbyd aur mirain,
 A balmaidd awelon mis Mai yn ysgogi
 Dail ieuainc y gwigoedd o gwmpas Cefu Mabli,
 Deffrowyd y teulu gan fanllef y gwylwyr,
 Ac ar yr un eiliad deffrowyd y milwyr,
 A thristwch y teulu a droes yn orfoledd,
 Pan safai o'i flaen y colledig etifedd,
 Yn fyw a dianaf—yn siriol a hoenus,
 A'i gleddyf yn finiog, a'i freichiau yn rymus ;
 A'i weled a barai y fath synedigaeth
 A phe dychwelasai o grafanc marwolaeth ;
 A mwy o lawenydd ni chawsai y teulu,
 Pe o blith y meirw codasai i fyny.
 Yn nghanol y llonder, ei dad a ddymunai
 Gael gwybod yr helynt pa fodd diangasai ;
 Ac yntau adroddodd yn hynod ddyddorol,
 Yn nghlyw'r gwyddfodolion yr hanes canlynol :—

“ Yn mhoethder yr ymladd, pan welais y faner
 Seneddol yn ymyl, anturiais mewn hyder,
 I geisio'i meddianu, trwy ladd y banerwr,
 Yr hwn a droes allan yn nerthol ryfelwr.
 Defnyddiai ei gleddyf fel milwr cyfarwydd,
 A gwyddai'r gelfyddyd o'i drin i berffeithrwydd ;
 Ac er i mi dreisio gwahanol arferion,
 Fe lwyddai i gadw yn ol fy ergydion ;
 A thra yr ymdrechwn fy ngoreu i'w drechu,
 Yr oeddwn yn teimlo fy mraich yn gwanychu,
 A'i fraich yntau'n para o hyd yn rymusol,
 A gwasgodd fy nghleddyf i ffurf anfanteisiol ;

Ac felly fe lwyddodd i'm analluogi,
 Ac yntau ymwithiai yn mlaen a'i holl egni,
 Ond pan oedd a'i gleddyf i fyny i'm taro,
 Daeth pelen a lladdodd ei geffyl o dano,
 A chyn iddo dynu ei draed o'r gwartholion
 Yr oedd blaen fy nghleddyf i mewn yn ei galon.
 Ond pan yr estynais fy llaw at y faner,
 I'w chipio yn yspail i'n catrawd heb bryder,
 Pryd hyny deallais eich bod yn encilio
 Tra torf o'r gelynyon hyd ataf yn rhuthro ;
 Oud llwyddais yn ffodus i ffoi yn ddiangol,
 Trwy nerth a buandra fy nghadfarch rhagorol ;
 Ac ar ol marchogaeth am oriau yn grwydrol,
 O'r diwedd anturiais i'r Eglwys Gadeiriol ;
 Lle cefais fy noddi, a'm cuddio'n y gangell,
 Nes aeth y nos neithiwr yn hwyr ac yn dywell
 Ac ar ol canol-nos, cychwynais yn ddirgel.
 A llwyddais i gyrhaedd fy nghartref yn ddiogel."

Yr hanes oedd fel olew ar archollion,
 A drych i weled nad oedd y gelynyon
 Ar hyd y ffordd, fel gwaedgwn yn arogl
 Y gatrawd enciliedig i Gefn Mabli ;
 A chliriodd hyn awyrgylch eu meddyliau,
 A chrëodd yni yn eu holl aelodau,
 I wneyd y darpariadau angenrheidiol,
 Ar gyfer gweithrediadau y dyfodol
 Ar Gastell Gwent, a threuliwyd y diwrnod
 I gasglu nerth a anfarwolai'r ddymnod.
 O dawdd-dy Marchog gwych y Van caed megnyl
 Y rhai fytheirient fel dinystriol engyl,
 Yn nghyda llwythi meni o belenau,
 I'w chwydu allan o'u dinystriol safnau:
 Yr oedd y megnyl o'r gwneuthuriad goraf,
 I gyd yn ol yr arddull diweddaraf,

Ac wedi eu llwyr orphen yn ardderchog,
 Yn ngweithfa'r gwyth *Syr Edward Lewis, Farchog.* (12)
 Ac wedi cael y darpariadau'n barod,
 Syr Nicholas gyda'i fyddin megys llewod,
 A gychwynasant idd eu taith yn wrol,
 Gan benderfynu gwneuthur gwaith arwrol ;
 A chyrhaeddasant *Mathern* yn llwyddianus, (13)
 A'r Esgob a'n derbyniodd yn groesawus ;
 A rhoes y palas iddynt yn wersyllfa,
 I'w droi yn gadlys ac yn amddiffynfa ;
 A'r Marchog benderfynai ei amddiffyn,
 Rhag derbyn unrhyw niwed ar law'r gelyn,
 A'i droi'n fanteisiol iddo ef a'i fyddin,
 I wneyd Casgwent yn eiddo idd ei Frenin :
 Ond gwelai fod yn rhaid gweithredu'n gyfrwys,
 A rhoi diwrnod idd ei filwyr orphwys
 Ar ol y daith, fel gallent fod yn gryfion
 A hoenus, i wynebu y gelynion.
 Ac hefyd anfon i Gasgwent yspïwyr
 Dirgelaidd, er cael allan nerth y milwyr
 Oedd yno gan Syr Trefor yn amddiffyn
 Y Castell, gan ei ddal yn eiddo'r gelyn.
 Anfonwyd hwy, tra'r fyddin a Syr Nicholas
 Dreuliasant y diwrnod yn y palas.
 Yn min yr hwyr dychwelodd yr yspïwyr
 A'r hanes am sefyllfa y castellwyr,
 Dywedent fod llawenydd di lywodraeth
 Yn Nghastell Gwent, o herwydd buddugoliaeth
 Lwyddianus llu y Senedd yn St. Ffagan,
 A bod holl glych y lle mewn hwylus gydgan.
 Gwrandawai'n harwr hyn yn hynod astud,
 A gwg ymdaenai dros ei holl wynebpryd ;
 Ac yn y man dywedai yn bwysleisiol :—
 “ Ni fydd eu llonder hwy ond byr barhäol,
 Fel fflachiad mellten ar dywyll-nos stormus,

I ddangos gwedd y dymhestl yn fwy echrys;
Fel Cyrus gynt, ar noson gwledd Belsassar,
Yn troi'r llawenydd oll yn ing a galar.
Cyn nos y fory, tröaf finau londer
Syr Trefor a'i ganlynwyr, oll yn chwerwder;
A thyngu'r wyf, yn enw'm teyrn a'm llywydd,
Mai heno fydd nos olaf eu llawenydd."

CANIAD IV.

CYNWYSIAD.

Syr Nicholas a'i fyddin yn manteisio ar y nos, i fyned o Mathern i Gasgwent—
Llwyddo i fyned, i threfnu y magnelau, &c., mewn lleoedd manteisiol cyn
toriad gwawr—Y cyffro yn y Castell pan ddeallwyd fod y lle dan warchae—
Dechreu yr ymosodiad—Ffyrnigrwydd yr ymladdfa—Buŵdugoliaeth y
breninlu.

Yn mhalas Mathern, parod oedd pob milwr,
I gychwyn at ei waith ar arch ein harwr ;
Ond treuliwyd oriau hirion mewn cryn bryder ;
I wyllo'r nos yn treulio hyd ei haner ;
Ac yna rhoes Syr Nicholas y gorchymyn
I'w fyddin ddyfod allan, gan ei ganlyn
Yn ddystaw hyd Gasgwent, er rhoi'r magnelau
Mewn lleoedd gwir fanteisiol cyn y borau ;
A threfnu'r llu, fel gallent ar darawiad
Ymosod ar y lle o dri chyfeiriad.
Bu ffawd o'u tu, a buont yn llwyddianus
I gyrhaedd yno, a rhoi'r oll yn drefnus
Cyn toriad gwawr, pryd hyn darganfu'r gwylwyr
Fod llu o'u cwmpas o elynol filwyr ;
Rhoed arwydd buan i'r gwarchodlu'i ddeffro,
Ac ar darawiad wele ddirfawr gyffro
O fewn y Castell—brysient at eu harfau,
A rhuthrent bawb i'w lleoedd ar y muriau :
Syr Trefor hefyd ruthrodd fel mewn dychryn,
A gwelodd mai Syr Nicholas oedd ei elyn !
Ac er y gwyddai am ei gadarn allu,
Ni threuliwyd ganddo eiliad i bryderu,
Ond penderfynodd ymladd hyd y diwedd,
Er cadw Castell Gwent yn eiddo'r Senedd.

Dechreuwyd y rhuthrgyrch ar lasiad y borau,
 A ffyrnig parhaodd yr ymladd am oriau,
 O ddrylliau'r gwarchodlu cawodau galanas,
 Ddisgynent yn drymion ar fyddin Syr Nicholas,
 Gan gwympo y cedyrn, a bylchu y rhengau,
 Tra'r oeddynt yn ymladd fel nifer o ddreigiau ;
 Ond pan ddaeth y megnyl i ddechreu gweithredu,
 Gan daflu erch ddinystr i blith y gwarchodlu,
 Dyrüent yn groch fel cynhyrfus daranau,
 A fflamawg fellt rhyfel ymsaethent o'u safnau—
 Pob magnel chwyrn daflai haiarn-fyllt dinystriol
 I rengau'r gwarchodlu'n genadau angeuol ;
 A muriau y castell, er maint eu cadernid,
 Gan haiarn belenau'r magnelau falurid :
 Er hyny, ymladdai'r Castellwyr fel llewod,
 Ac ar y Breninlu cyflawnt erch ddifrod.
 Syr Trefor lywyddai'r gwarchodlu'n ddeheug,
 A'r brwydro gynnyddai yn boeth ac yn ffyrnig ;
 Ac wrth wel'd cynnifer o'r dewrion yn syrthio,
 Bu agos i'r fyddin freninol encilio ;
 Ond pan oedd ei fyddin ar drothwy enciliad,
 Fe ganfu ein harwr y perygl mewn eiliad ;
 A bloeddiodd yn groch ar i'w filwyr egnio,
 Fod gwawr buddugoliaeth yn dechreu goleuo :
 A'i lais a drydanodd holl yni ei filwyr,
 I danio'n gyflymach ar rengau'r Castellwyr—
 Tarawodd un belen y faner Seneddol
 O ben twr y Castell, a syrthiodd i'r heol,
 Yr hyn galonogodd ein harwr a'i fyddin,
 I ymladd yn ddewrach dan faner y Brenin,
 A chyda beiddgarwch arwrol ar eiliad
 Fe barodd i'w fyddin wneyd cyflym symudiad,
 A gwthient yn mlaen yn llwyddianus am enyd,
 Ond gwelid hwy'n fuan yn gorfod dychwelyd,
 A drylliau'r gwarchodlu yn tywallt cawodau

A blwm idd eu plith, gan deneuo y rhengau :
 Er hyn bu'r symudiad yn foddion effeithiol
 I, gael y magnelau i le mwy manteisiol,
 I wneuthur erch ddifrod ar fyddin y gelyn,
 A dwyn yr ymladdfa yn fuan i derfyn.
 Pysurid y tanio, a phelau'r magnelau
 Ysgubent lu'r Senedd, a dryllient y muriau ;
 A buan ddystawyd rhych-ddrylliau'r gwarchodlu,
 Tra nifer y meirwon yn cyflym gynnyddu ;
 A gwelodd Syr Trefor, a'r gweddill o'i fyddin,
 Fod ffawd buddugoliaeth o du llu y Brenin ;
 A buan codasant hedd-faner i fyny,
 A'r tanio'n ddisymwth attaliwyd o bobtu.
 Ar hyn aeth Syr Trefor i ben un o'r tyrau
 I anerch ein harwr, a cheisio ammodau—
 Cynygiai' roi'r Castell i fyny yn fuan,
 Os rhoi'd caniatad iddo fyn'd a'i wyr allan. .
 I'r cais, i'w anrhydedd, atebodd y Marchog
 Y caent fyned allan, ond oll yn anarfog—
 Nas gwnai ganiatau iddynt ddwyn ymaith arfau
 O'r Castell, nac ymborth, na chad-ddarpariadau :
 Mai'r unig delerau awnai iddynt addaw,
 Oedd myned o'r Gastell mewn heddwch yn waglaw.
 Er fod yr ammodau yn gelyd i'r teimlad,
 Nis gallent eu gwrthod er maint y diraddiad ;
 Ac felly heb oedi y glewion warchodlu,
 Roddasant eu harfau i lawr i'r Breninlu,
 Ac yn mhen ychydig, fe'u gwelid yn llinell
 Anarfog, yn canlyn Syr Trefor o'r Castell,
 Yr hwn yn ei drallod, a'i galon ar dori,
 Arweiniodd ei wyr tua Chastell Llanybi.
 A'u lle yn Nghasgwent a gymmerwyd heb oedi,
 Mewn rhwysg a gorfoledd gan fyddin Cefn Mabli ;
 A'n harwr mewn llonder, yn nghlyw ei ddewr fyddin,
 Gyhoeddodd y Castell yn eiddo ei Frenin.

Pan aeth y storm heibio, yr eglur ganfyddwyd
 Erchylldra'r galanas, a'r difrod gyflawnwyd
 Ar werthfawr fywydau gwrolion y ddwyblaid,
 Y rhai a gydyrwyd i dranc mewn byr ysbaid.
 Colledwyd y ddwyblaid yn anadferadwy,
 Yn ystod byr amser y brwydro ofnadwy.
 Y ffos ger y mur oedd yn llawn celaneddau
 Y rhai dros eu plaid ymladdasant hyd angau ;
 A phan y syrthiasant, eu bedd oedd yn barod—
 Y ffos a'u derbyniodd yn awchus i'w cheudod :
 Ac, O ! 'r fath olygfa tu fewn i'r rhagfuriau,
 Lle'r oedd celaneddan'r gwarchodlu'n bentyrau,
 O dan yr yspwriel yn haner claddedig,
 Yn gymmysg a meini y muriau toredig !
 Ond ni chollwyd amser—prysurodd ein gwron
 I gladdu o'r golwg yr holl laddedigion ;
 Ac yna prysurwyd i rod-di'r magnelau,
 Mewn lleoedd manteisiol y tu fewn i'r muriau ;
 A'r muriau gyfanwyd yn gedyrn a chryfion,
 Fel gallent wrthsefyll holl nerth y gelynon.

Anfonwyd at Cromwell ar frys i'w hysbysu
 Fod byddin Casgwent wedi gorfod rhoi fyny
 Y Castell i'r gelyn, mewn gwarth a diraddiad,
 Gan adael eu harfau wrth wneyd yr enciliad.
 Disgynodd y newydd fel gordd ar ei deimlad,
 A chwerwder ei ysbryd gynhyrfwyd mewn eiliad—
 Yr oedd yn ystyried Casgwent yn brif allwedd
 I agor Deheudir holl Gymru i'r Senedd ;
 A chredai'n ddiysgog mai o law bradwriaeth,
 Y syrthiodd y brif allwedd hon yn ysglyfaeth
 I'r gelyn, a thystiai y gwnai i Syr Trefor
 Ddwyn cosp y fradwriaeth yn rhwymau carcharor.
 Ac er cario'i fwriad ar frys i weithrediad,

A rhoi i'r fradwriaeth (*dybiedig*) lawn daliad,

Anfonodd orchymyn i brif dref Brycheiniog,
 I'r Uwch-gadben Saunders a'i gatrawd herfeiddiog,
 I wisgo eu harfau, a chychwyn heb oedi,
 I wneyd ymosodiad ar Gastell Llanybi,
 Yn Mynwy, preswylfa ardderchog Syr Trefor,
 A gwneuthur y Marchog ei hun yn garcharor.
 Nis gallai Pendragon y Senedd byth adael
 I Gastell mor bwysig hir aros o'i afael ;
 Ac nid oedd un drafferth na thraul idd eu harbed,
 Er mwyn ei adenill, ac adfer y golled ;
 A gwnaeth benderfyniad yr ai yn bersonol,
 I adfer y Castell yn eiddo Seneddol.

CANIAD V.

CYNWYSIAD.

Cromwell ac Ewer, gyda'u byddinoedd unedig, yn dyfod i Gasgwert, ac yn cydymosod arno am dri diwrnod, ond yn aflwyddianus—Cenad yn hysbysu Cromwell fod Poyer Feddw yn gorchfygu llu y Senedd rhag blaen y Mhenfro—Yntau yn gadiel gwarchaead Casgwent dan ofal Ewer—gwarchaead yn cael ei gario yn mlaen yn aflwyddianus am dair wythnos—Newyn yn gorfodi ein harwr i wneyd ymgais i dori trwy rengau y gelyn, ac yn syrthio yn yr ymdrech.

Gwybyddus oedd Cromwell mai cuddiad ei gryfder,
Oedd peidio gwastraffu un eiliad o amser ;
A gwyddai yn dda fod yn rhaid cael nerth dyblyg,
Er adfer i'r Senedd y Castell colledig ;
Ac felly anfonodd orchymyn i Ewer
A'i fyddin ddod ato, er dyblu ei gryfder ;
Ac Ewer ac yntau a'u lluoedd unedig,
Brysurent i adfer y trysor colledig :
A buan cyrhaeddwyd Casgwent yn llwyddianus,
A Chromwell osododd ei luoedd yn drefnus
I wneyd ymosodiad, heb unrhyw amheuaeth
Yn croesi ei feddwl am lwyr fuddugoliaeth.
Ei fegnwl, ei draedlu, a'i feirchlu rhagorol,
Osodwyd yn fuan mewn lleoedd manteisiol ;
A rhoddes i Ewer lywyddiaeth un adran,
Tra yntau lywyddai y gweddill ei hunan.
Y fyddin Seneddol a rifai ei *miloedd*,
Tra na rifai byddin y Castell ei *channoedd*.
A Chromwell cyn gwneuthur ei ruthgyrch beiddgarol,
Anerchodd ei wyr yn y geiriau canlynol :—
“ Fy anwyl wroniaid, i bleidio cyfiawnder,
Ni welwyd un cwmwl erioed ar eich dewrder—
Mae gorthrwm yn ffoi wrth ddnesiad eich camrau,

A rhyddid y deyrnas sy'n nghrog wrth eich harfau ;
 Mae'ch henwau yn unig yn ddychryn i ormes,
 A heddyw cewch lawryf fythola eich hanes—
 Yn llaw'r Hollallwog, chwi ydyw y fflangell,
 I gopsi'r trais bleidwyr sy'n llechu'n y Castell—
 Dangoswch eich gallu, a'ch dewrder arferol,
 A buan daw'r Castell yn eiddo Seneddol!"

Tra'r oedd y Pendragon yn anerch ei filwyr,
 Anogai Syr Nicholas ei ddyrnaid ganlynwyr
 I beidio gwastraffu na phelau na phylor—
 Nad oedd eu cyflenwad fel gellid eu hebgor
 I ddim ond i wneuthur gorchestwaith effeithiol,
 Er tori crib balchder y fyddin Seneddol.
 Anogai hwy hefyd i arfer doethineb,
 Trwy beidio gwneyd rhyfyg i gario gwroldeb
 I ddannedd peryglon y gellid eu gochel,
 Gan fod trai eu byddin hwy eisioes yn isel—
 Ond ymladd fel cewri yn nghysgod y muriau,
 A gosod eu hyder yn nerth y magnelau.

Tra'r oedd yn eu hanog, daeth swyddog Seneddol
 Yn mlaen, a llefarai mewn llais awdurdodol :—
 "Mae Oliver Cromwell" medd ef, "trwy awdurdod
 Y Senedd, yn rhoddi gorchymyn diamod
 I lywydd y Castell ymostwng ar unwaith,
 Cyn cael ei orfodi trwy ddinystr ac anrhaeth."
 I'r swyddog milwrol atebodd ein harwr,
 Nad oedd yn cydnabod awdurdod teyrnfradwr,
 A llefai'n herfeiddiol, mewn llais llawn arwredd,
 Nad oedd yn cydnabod awdurdod y Senedd :—
 "Dos yn dy ol" meddai, "a dywed wrth Cromwell,
 Mae'm teyrn biau'r Castell, a'i fod yn ddiögel."

Dychwelodd ef, ac am ychydig amser,
 Dystawrwydd beichus chwyddai bwysau pryder

Gwarchodlu'r Castell, tra yn manwl edrych,
 A gwyllo pob cyfeiriad, amgylch-ogyloch.
 Yn fuan wele'r fyddin fawr Seneddol
 Mewn cyffro'n gwisgo agwedd ymosodol
 Ar lan yr Wy, yn llinell ar ol llinell,
 Yn dechreu dringo'r llechwedd at y Castell ;
 A'n harwr wyliai'r ysgogiadau'n fanol,
 A phan y daethant hwy i fan neillduol,
 O'i guddfan yn y mur bytheiriodd magnel,
 Gan roddi hèn i holl fyddinoedd Cromwell :
 A phan ddeallodd Cromwell fod *magnelau*
 Mewn lleoedd taclus yn y cedyrn furiau,
 Fe deimlodd frathiad blaenllym siomedigaeth,
 A braidd na gwodd llawryf buddugoliaeth
 Yn llaw ei hyder, gan mor groes i'w deimlad
 Oedd cael fod megnyl yn y cryf adeilad :
 Gwybyddus ydoedd nad arferai muriau
 Casgwent *cyn hyn*, lettya erch fagnelau.
 Dyrysodd hyn ychydig ar ei gynllun,
 A theimlai fod *gwir arwr* ganddo'n elyn.
 Ond mewn cyflymdra teilwng o'i alluoedd,
 Fel swyddog doeth, ad-drefnodd ei fyddinoedd—
 Ei gyflegrfeydd osododd yn fanteisiol,
 I gydymosod ar y muriau nerthol,
 A hyny heb beryglu ei gatrodau,
 Tra'n dringo at y Castell dros y llethrau,
 Ac yna fe ddechreuodd y rhuthrgyrchiad
 Mewn difrifoldeb, gyda phenderfyniad
 Y mynai ef cyn diwedd y diwrnod,
 Ddarostwng y gwarchodlu i ufudd-dod.

Yr oedd ei luoedd mewn ysbrydoedd campus,
 Ac oll yn ufudd i'w lywyddiad medrus ;
 A phan y rhoddodd iddynt ei orchymyn,
 I wneuthur ymosodiad ar y gelyn,

Symudai'r rhengau yn y blaen yn wrol
 I fyny'r llethrau at y Castell nerthol,
 Ymwithiai rhengoedd ereill gydag egni
 Yn mlaen, er cyrhaedd penau y clogwyni
 O gylch y Castell, er cael lle manteisiol
 I saethu dros y muriau blwm dinystriol.
 Tra'r rhai'n o eiddo Cromwell yn prysuro,
 A'i gyflegrfeydd o bedwar pwynt yn tanio
 At furiau'r Castell, er mwyn cynorthwyo
 Y rhengoedd beiddgar ar y llethrau'n dringo,
 Yn dra disymwth, wele holl fagnelau
 Y Castell, yn cyd-danio ar y rhengau,
 A'u heyrn belenau'n gwneyd adwyau mawrion
 Trwy ddynol gnawd, gan liwio'u llwybrau'n gochion,
 A gadael ar eu hol ar hyd y llwybrau,
 Ugeiniau yn eu gwaed yn gelaneddau ;
 A chyn bod swm y megnyl wedi darfod,
 O ddrylliau y gwarchodlu wele gawod
 O blwm dinystriol i blith rhengau'r Senedd,
 Yr hyn a ychwanegai y celanedd.
 Er hyn ni lwfrhäodd y Cromweliad,
 Ond dringent at y muriau fel gwroniaid,
 Gan danio'n ffyrnig at warchodlu'r Castell,
 A'u chwyn belenau'n disgyn megys gronell
 O amltra ar y muriau, tra cymylau
 O fwg pylorog yn ymddyrrchu'n dorchau
 O ddrylliau'r lluoedd, gan dewychu'r awyr,
 A ffurfio colofn rhwng y ddwyblaid filwyr.
 Ha ! wele megnyl muriau'r Castell etto,
 Fel croch daranau agos, yn dyrüo,
 Gan wneyd galanas erchyll a dinystriol,
 A gyru lluoedd Cromwell yn eu gwrthol.

Cynnygiwyd droion eilwaith at y muriau,
 Ond aflwyddiannus fu eu holl geisiadau ;

Ac er i Cromwell arfer ei holl ddewrder,
 Aeth llafur y diwrnod oll yn ofer.
 Aeth tranoeth heibio, ar ol brwydro caled
 Ar hyd y dydd, heb wella dim o'i dynged ;
 Ac er parhau'n egniol i ymosod
 Yn greulawn ar y Castell dri diwrnod,
 Fe fethodd Cromwell Fawr a'i holl ymdrechion,
 A chyrhaedd buddugoliaeth ar ein gwron.
 Dydd ar ol dydd ymladdai'n harwr enwog,
 Gan ddangos dewrder teilwng o'n Caradog ;
 Neu deilwng o Leonidas o Sparta,
 Yn dewr amddiffyn Bwlch y Thermopyla :
 Ac nid enciliai'r un o'i ddyrnaid dewrion
 Oddi wrth eu gynau, ond fel hyf wrolion,
 Yn erbyn llu annghydbwys ymladdasant,
 A'r Castell er ei waethaf a ddaliasant.

Nid oedd gwroldeb "*Chwe' Chant*" y Crimea,
 Yn fwy na dewrder "*Yr Wyth Ugain*" yma,
 Y rhai gadwasant Gastell Gwent yn ddiogel,
 Yn erbyn miloedd dan lywyddiad Cromwell.
 Ar ol ymdrechu tridiau'n aflwyddiannus,
 A chael bob dydd golledion trychinebus,
 Yn nghwpan Cromwell rhoddwyd mwy o chwerwder,
 Gan genad draithai fod y meddwyn *Poyer*, (15)
 A'i arfog lu'n cyflawni erch ddifrodedd
 Yn Mhenfro ar fyddinoedd dewr y Senedd—
 Ei fod yn rhuthro'n annhrugarog arnynt,
 Gan gludo pobpeth rhag ei flaen fel hyrddwynt.

Gorfodwyd Cromwell, gan wrhydri Poyer,
 I adael gwarchae Gwent yn ngofal Ewer ;
 Gan roddi iddo gynllun o'r gwarchaëad,
 I'w gario'n mlaen ar ol ei ymadawiad ;
 A rhoes orchymyn caeth ar iddo fynu

Y Castell, trwy newynu y gwarchodlu :
 Ac er mor anhawdd ganddo ydoedd cychwyn,
 Gan adael Castell Gwent yn meddiant gelyn,
 Am y tueddai hyn i roi diraddiad
 I'w urddas ef, a phylu ei gymmeriad,
 Gan iddo fethu dwyn i ben ei amcan,
 Er llywio'r ymosodiad yno'i hunan,
 Er hyn, angenrhaid a osodwyd arno
 I fyn'd a rhan o'r fyddin tua Phenfro.
 Nid rhyfedd iddo deimlo siomedigaeth—
 Ei arfer ef oedd cyrhaedd budugoliaeth ;
 Ond yn Nghasgwent rhoed gwaddod siom i'w gwpan,
 Gan un a senai'n "*Bold and daring Welshman*."
 Ac er mai sen bwriadai ef ei frawddeg,
 Clod gwirioneddol oedd i Gymro'n Seisneg.

Cychwynodd Cromwell tranoeth yn siomedig,
 A'i feddwl fel ei lu yn archolledig ;
 A phan yr ymadawodd, gwelodd Ewer
 Mai llwyr wallgofrwydd, ac ynfedrwydd ofer
 Fuasai tra mynychu y rhuthriadau—
 Mai dinystr sicr fuasai i'w gatrodau ;
 A bu dan orfod d'od i'r penderfyniad
 O newid cynllum gwreiddiol y gwarchaead.
 Ei dân beiriannau, a'i fagnelau nerthol
 A gadwai i weithredu'n amddiffynol,
 Tra'i lu'n gwneyd ffosydd dyfnion, a gwrthgloddiau,
 Er nesu'n mlaen *yn raddol* at y muriau—
 O ddydd i ddydd gweithiasant nes cael llinell
 O gloddiau pridd o amgylch muriau'r Castell,
 Nes oedd ein harwr a'i ychydig ddewrion
 O fewn y Castell megys carcharorion ;
 A gwyliadwriaeth fanwl arnynt yno,
 Tra gobaith gwardigaeth wedi cilio :
 Ond hoffach ganddynt oedd croesawi angau
 Na phlygu dim i grefu am delerau.

Ond fe ddaeth gelyn gwaeth atynt i'r Castell,
 Ac a wnaeth erchyll waith gyda'i drom fflangell—
 Newyn drwg gyda gwg, syllai'n mhob gwyneb,
 Heriai hwn nerth pob gwn—gwawdiai wroldeb :
 Hwn a roes ing a loes chwerw i'n gwron,
 Ond ei lu iddo fu'n ufudd a ffyddlon :
 Er fod trwm wadnau plwm newyn yn gwasgu,
 Etto'u dwyn heb un cwyn wnai y gwarchodlu.

Er i wange fwgwth trange arnynt heb aros,
 Dal yn bur fel y dur wnaethant dair wythnos ;
 Ond parhau i wanhau oeddynt yn ddyddiol,
 Nes i'w nerth mawr ei werth gilio yn raddol ;
 Yna pan oeddynt wan gan doster newyn,
 Ceisient hwy dori trwy nerthoedd y gelyn ;
 Ond er siom hynod drom syrthiodd ein harwr—
 Syrthio wnaeth yn ei waith fel gwych deyrngarwr.

Do, syrthiodd ef, ond syrthiodd dan ei goron,
 A'i enw, fel ei glod, barhant yn wyrddion ;
 Bu farw fel bu fyw, yn ddewr a gwrol,
 O blaid ei deyrn, yn hyf, a Chydwybodol.
 Disgynodd swm ei gwmp ar glustiau'r Senedd, (16)
 Gan adsain ar bob tafod sain gorfoledd.

TREFOR.

N O D I A D A U.

(1.) “Mac Castell Gwent yn gorwedd, Ar erchwyn gwely Gwy,”—Adeiladwyd Casgwent y waith gyntaf gan Fitz-Osborne, Iarll Henffordd, yn yr unfed-ganrif-ar-ddeg; a gelwir ef yn hen *Domesday Book* Lloegr wrth yr enw Castelum de Estrighoiel. Er fod ychydig o weddillion y Castell cyntaf yn weledig yn awr, amlwg yw, yn ol yr haneswyr goraf, mai yn amser Iorwerth I., a'i fab Iorwerth II., y cafodd y Castell ei helaethu, a'i gadarnhau; fel ag i fod yn un o brif amddiffynfeydd y wlad. Saif ei adfeilion ar ben craig serth ar lan afon Gwy; ac y mae rhai o'r tyrau fel pe byddai lle eu sylfeini wedi eu naddu allan o'r graig. Mac arwynebedd yr adfeilion dros dair erw; ac o ffurf hirgul.—*Dugdale's England and Wales*, vol. III., p. 389.

(2.) “Dy gyfaill *Grime*, medd llais oedd adnabyddus,”—Yr oedd Grime yn un o'r rhai gymmerwyd yn garcharorion yn mrwydr St. Ffagan, gan fyddin y Senedd.—*Tales and Sketches of Wales*, p. 371.

(3.) “Ydwyf dy gyfaill *Rupert* dros fy Mrennia.”—Yr oedd Rupert wedi ei bennodi gan Charles I. yn brif swyddog milwrol ar Swyddi Caerloyw, Gwlad yr Haf, a'r cylchoedd, ac yn brif geidwad Bristol.—*Hanes Cromwell*, t.d. 31.

(4.) “Daeth Llwyd o'r Brunant ac ychydig ddewrion.”—Yr oedd Llwydiaid y Brunant (neu Briwnant, yn hytrach) yn hynod deyrngarol yn amser Cromwell, a daeth Huw Llwyd a chatrawd o drigolion Sir Gaerfyrddin i gynorthwyo y cynghreiriaid yn Mrwydr St. Ffagan: ac yr oedd Llwyd ei hun yn mhlith y lladdedigion yno. Saif palas hynafol y Brunant yn ardal Gynwil Geio; a phreswylir ef yn awr gan ddisgynydd o'r Huw Llwyd uchod.

(5.) “Gan y teyrnfradwr Prichard a'r Castellwyr.”—Yr oedd y Milwriad Prichard o Lancaiach yn swyddog yn myddin y Brenin. Bu y Brenin Charles I., yn ciniawa gyda'r Milwriad yn hen balas Llancaiach, Awst 5, 1645: a dyrchafwyd Prichard yn Geidwad Castell Caerdydd. Modd bynag, troes y Milwriad o blaid y Senedd, ac yn mis Mehefin 1647, gomeddodd roddi y Castell i fyny i Syr Henry Stradling; ac felly daeth yn bleidiwr cyhoeddus i'r blaid Seneddol.

(6.) “A'r gelw Marmaduke Lloyd o Faesyfelin.”—Dywed rhai haneswyr mai Syr Marmaduke Lloyd o Faesyfelin, ger Llanbedr-pont-Stephen arweiniai fyddin Ceredigion yn St. Ffagan. Ond ymddengys mai ei fab, sef Mr. Marmaduke Lloyd oedd, ac nid y marchog ei hun. Cafodd ef ei gymeryd yn garcharor.—*Tales and Sketches of Wales*, p. 371.

(7.) “Ac yntau Laugharne hyf a'i fyddin enwog.”—Rowland Laugharne, ydoedd frodor o Sir Benfro; ac yr oedd yn un o'r prif enwogion yn y Rhyfel Cartrefol. Dechreuodd ei yrfa yn ngwasanaeth Iarll Essex, trwy ddylenwad yr hwn y cafod ei godi i safle uchel yn myddin y Senedd. Wedi ei godi yn *Major-General*, dangosodd wroldeb a medr mawr i ddarostwng gallu y Brenin yn Nghymru; ac am ei wasanaeth, darfu i'r Senedd, yn 1645, roddi etifeddiaeth Slebech, yn Mhenfro, yn feddiant iddo ef a'i etifeddion. Yn gynar yn 1648, unodd Laugharne a'i fyddin â phlaid y Brenin, ar yr amod ei fod i dderbyn £1300 o dal am ei wasanaeth. Yr oedd ef a'i fyddin yn cymmyrd rhan flaenllaw yn Mrwydr, St. Ffagan yn erbyn Horton. Ffôdd Laugharne o faes y frwydr, ac enciliodd i Tenby, ac oddi yno at Poyer Veddw, i Gastell Penfro. Diangodd y Cadben Powell yno hefyd: a daliasant y Castell yn erbyn Cromwell ei hun, o ganol mis Mai, hyd yr unfed-ar-ddeg o Orphenaf 1648; pryd y cymmerwyd y tri yn garcharorion. Buont yn y carchar yn Windsor hyd Ebrill, 1649, pryd y dygwyd hwy i brawf yn Llundain, ac y condemniwyd hwy farwolaeth. Wedi hyny, caniatwyd iddynt fwrw coelbren pa un o honyr. t oedd i golli ei fywyd. Syrthiodd y coelbren ar Poyer, a chafodd ei saethu yn farw, Ebrill 25, 1649, yn Covent Garden. Pasiwyd penderfyniad yn y Senedd ar y 18fed o Hydref, 1649, i ymddifadu Laugharne o Ystad Slebech; ond safodd ef a lluaws o garcharorion ereill eu rhyddau.—*Williams' Eminent Welshmen*, p. 271.

(8.) “I ymladd byth gofadwy Frwydr St. Ffagan.”—Dywed Malkin yr hanesydd, vol. I., pp. 225-6, fod Sir Nicholas Kemeys wedi myned a mil o filwyr ar ei draul ei hun i Frwydr St. Ffagan, ac mai oddi yno yr aeth tua Chasgwent, lle y bu yn ymladd yn ddewr am tua thair wythnos yn erbyn plaid y Senedd. Yr oedd brwydr St. Ffagan yn bwysig iawn yn mhob ystyr; a'r bwysicaf yn ddiarheueu a ymladdwyd yn Nghymru rhwng plaid Charles I. a'r Senedd. Yr oedd y fyddin Freninol yn rhifo 8,000 o wyr, a byddin y Senedd yn 5,000, neu ychwaneg. Ymladdwyd y frwydr Mai 8, 1648. Llywyddid y Cromweliad, neu'r Seneddlu gan y Maeslywyd Horton, yr hwn arweiniai y ganol-fyddin. Y Lieutenant Godfrey a lywyddai y meirehlu a'r aden aswy i'r fyddin; tra y llywyddid yr aden ddeheuol gan y Cadben John Oakey, a chwech catrawd o feirch filwyr. Y Cadben Garland a lywyddai y tân beirianau (firelocks) sef math o fagnelau, 160 o honynt; a'r Major Barton, a'r Cadben Mercer yn blaenori y dragoons. Y llywyddion yn myddin y Brenin oeddynt Syr Edmund Stradling, St. Donat's; Syr Nicholas Kemeys, Cefn Mabli; Syr Edward Carne, Ogsמידs Ash; y Cadben Powell, y Major-General Rowland Laugharne, y Cadben Evan Thomas, Sir W. Lloyd, Mr. Huw Llwyd, yr Uchgadbeniaid Wgan (o Benfro), Hodskin, Lewis, &c. Ar ol brwydr galed am ddwy awr, llwyr orchfygwyd plaid y Brenin; ond llwyddodd ein harwr, a lluaws ereill i ddianc o'r maes yn ddiangol, ac heb eu cymeryd yn garcharorion. Ysgrifonodd y Milwriad John Oakey lythyr at Cromwell ar y maes, yn union ar

ol y frwydr, yn yr hwn y dywedai fod lladdedigion byddin y Brenin yn 40 am bob un i fyddin y Senedd: a bod 2,500 o garcharorion wedi eu cymeryd eisioes. Mewn ysgrif ddiweddarach a ysgrifenyddwyd gan un o'r Seneddwyr, rhoddir y manylion canlynol: "Yn mhlith y carcharorion y mae y Major John Stradling, y Milwriad Philip Gamage, y Milwriad Wgan, Mr. Marmaduke Lloyd, y Milwriad Harris, Grime, a Gamis; yr Uwchgadbeniaid Phillips, Dawkins, Steadman, Christopher Mathew; y Cadbeniaid Batton, a Caradoc; yr Isgadbeniaid Lewis, ac Hodskin." Mewn ysgrif arall, dywedir fod pedwar ugain o filwriaid a swyddogion ereill, yn nghyda 70 o is-swyddogion wedi eu cymeryd yn garcharorion; a'r Doctor Lloyd, Mr. Marmaduke Lloyd, Maesyfelin, Llanbedr; Mr. Hugh Lloyd, Mr. Walcott, Syr W. Lloyd, Mr. George Anderson, Mr. Roger Gamis, Mr. Walter Powell, Mr. Roger Williams, Mr. Devereux Grafton, 250 o foneddwyr, 2,600 o filwyr cyffredin; a 4,000 o *club men*, a yrwyd ar fío i'w gwahanol breswylfeydd. Mae yn anhawdd gwybôd beth sydd i'w ddeall wrth y *club men*, pa un a'i math o gymdeithaswyr oeddynt, neu ynte rai yn defnyddio pastynau. Dichon mai yr olaf feddylir, ac felly arfau gwael oedd gandynt.—*Tales and Sketches of Wales*, p. 371.

(9.) Ar feirch golygus gwelid *Cadben Godfrey*.

(10.) Yn nghyda'r dewr Filwriad enwog *Oakey*. Ceir hanes am safle byddinoedd y swyddogion hyn yn mrwydr St. Ffagan, yn *Tales and Sketches of Wales*.

(11.) "Er fod Syr Trefor Williams o Langybi."—Yr oedd Cromwell a Syr Trefor Williams yn bersonol gyfarwydd a'u gilydd; ac yn ol pob tebyg yn berthynasau go agos. Y mae yn ddigon hysbys bellach fod Oliver Cromwell yn ddisgynydd o Richard Williams, *alias* Cromwell, o blwyf Llanisen, yn Morganwg; ac ymddengys fod Williamsiaid Llangybi yn perthyn i'r un teulu. Yr oedd Syr Nicholas Kemeys yn briod â merch Syr Rowland Williams o Llangybi; ac o herwydd hyn, dywed rhai haneswyr fod Syr Nicholas a Cromwell yn berthynasau. Gosododd Cromwell Syr Trefor Williams yn flaenor ar fyddin y Senedd yn Mynwy, tra yr ymdduriedai i'r Uchel Sirydd Mr. Morgan (Un o deulu Tredegar) am ei gydweithrediad. Pan enillodd Syr Nicholas Gastell Gwent oddiar Syr Trefor, credodd Cromwell fod Syr Trefor a Morgan wedi troi yn fradwyr; ac a anfonod orchymyn caeth i'r Uwchgadben Thomas Saunders, llywyd byddin y Sened yn Mrycheiniog, i fyned a dal y ddau, a'u dwyn yn garcharorion o'i flaen ef. Rhoddes ddesgrifiad manwl o berson Syr Trefor, fel y gallai Saunders ei adnabod. Dywedai hefyd ei fod yn "ddyn cyfrwys, hyf, a phenderfynol; a bod ei dy yn Llangybi yn llawn arfau—bod ei gymydogion yn ddrwgfwrriadus, ac y gwnaent eu goreu i rwystro Saunders i'w gymmeryd yn gareharor, &c."—*Hanes Cromwell*, t.d. 51

(12.) "Yn ngweithdy'r gwydh Syr Edward Lewis, Farchog."—Syr Edward Lewis o'r Van, ger Caerffili, ac un Cook, oeddynt berchenogion dwy ffwrnes yn mhlwyf Merthyr Tydfil, y rhai a elwid Fffwrnes Pont Rhun, a Fffwrnes Panty-

gwaith, yn amser Charles I.; ac yr oedd y ddau yn bleidiol iawn i'r Brenin. Yr oedd gan y Brenin dŷir ffwrnes o'i eiddo ei hun yn Fforest y Dean, y rhai a ddiwallent y fyddin â magnelau: ond yn fuan wedi toriad allan y rhyfel rhyngddo ef a'r Senedd, darfu i'r blaid Seneddol ddinystrio y tair ffwrnes yn y Fforest, yn 1642. Barna amryw haneswyr mai Syr Edward Lewis, a'i gyfaill Cook, oedd yn diwallu y fyddin Freninol â magnelan, ar ol i ffwrnesi y Brenin gael eu tori. Y mae'r ffaith ddarfod i fyddin Horton, wrth fyned tua St. Ffagan, lwy'r ddinystrio Fffwrnesi Pont Rhun, a Phontygwaith, yn lled awgrymu mai yr amcan oedd eu hanalluogi i wneuthur magnelau. Y mae gweddillion yr hen ffwrnesi hyn i'w gweld yn bresenol—un ger Troedyrhiw, Merthyr, ar lan afon Tlf, a'r llall tua thair milldir yn is yn y cwm.

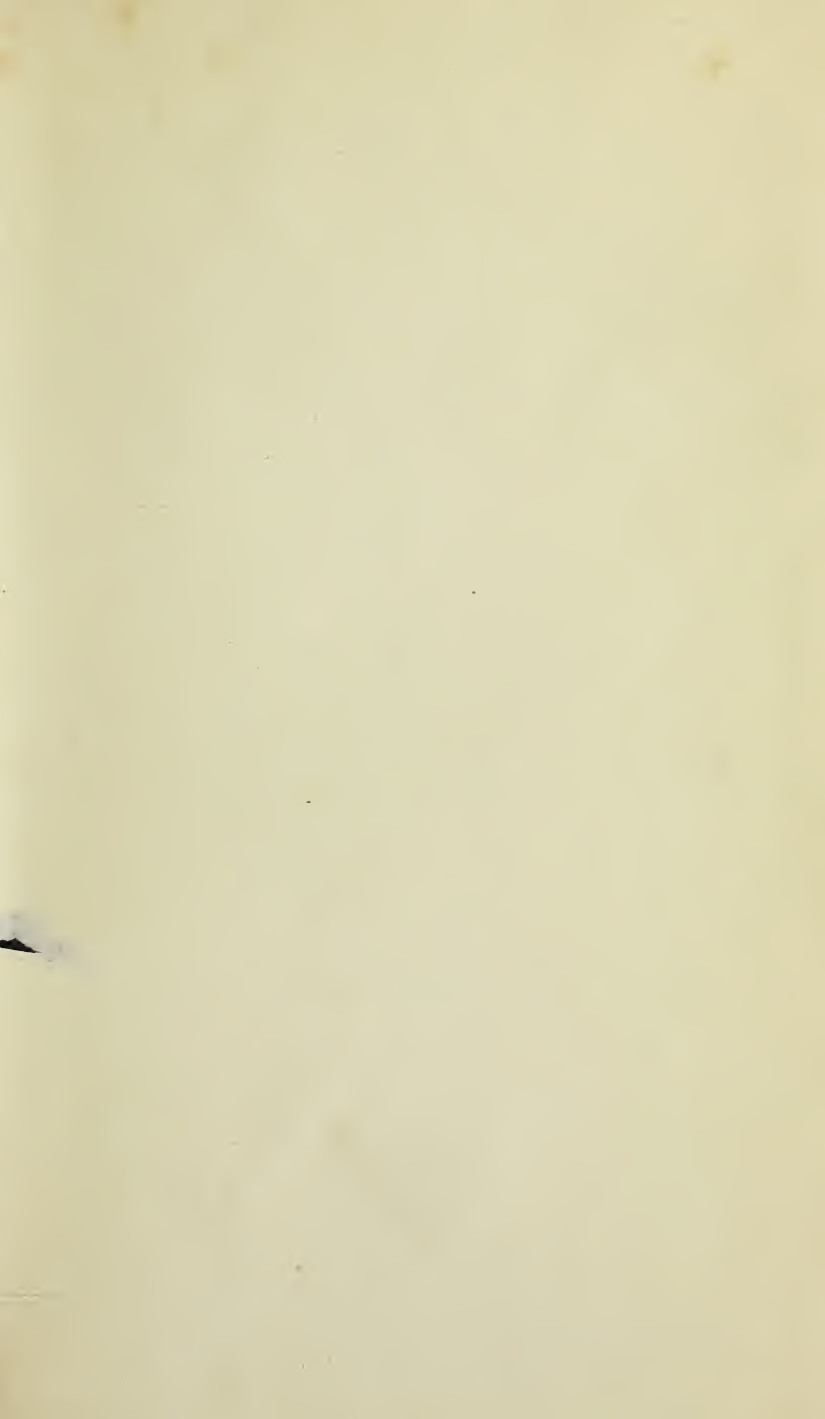
(13.) “A chyrrhaeddasant *Mathern* yn llwyddiannus.”—Yn 1404, darfu i Owen Glyndwr ddinystrio y palas Esgobol yn Llandaf; a darfu i'r Esgob John de la Zouche, yr hwn a urddwyd Mehefin 7, 1508, adeiladu Palas Esgobol yn Mathern, tua dwy filldir o Gasgwent, ac yno y preswyliai Esgobion Llandaf o amser Owen Glyndwr hyd amser Chwildroad Cromwell; ac yno fel rheol y claddwyd hwynt yn y cyfnod hwnw; ond nid oes hanes am un Esgob wedi ei gladdu yno ar ol Dr. W. Murrey, yr hwn a fu farw yn 1638.

(14.) “Yn fwy na dewrder yr *Wyth Ugain* yma.”—Fel y canlyn dyry Dugdale yr hanes, mewn cysylltiad a Chasgwent. “The last attack it encountered was in the reign of Charles I., when it was captured, after a stout defence, by the Parliamentary forces, in October, 1647; but in the following May it was surprised by a bold Welshman, Sir Nicholas Kemeys, at the head of a small party of Royalists. The speedy regaining of it was made a point of honour by Cromwell, who himself proceeded against it with several companions of foot, four of horse, and a good park of artillery. The *town* he quickly made himself master of, but the *Castle* held out resolutely, although the garrison consisted but of 160 men.”—*Dugdale's England and Wales*, vol. III., p. 389.

(15.) “Gan genad draethai fod y meddwyn Poyer.”—Poyer Feddw y gelwid ef yn gyffredin; ac ymddengys iddo roddi mwy o drafferth i Cromwell yn Nghymru na neb arall; a bernir mai o achos ei ffyrnigrwydd, a'r galanas a gyflawnodd, y gomeddwyd ei ryddhau ef fel y carcharorion ere'll.

(16.) “Disgynodd swm ei gwypm ar glustiau'r Senedd, Nes adsain ar bob tafod sain gorfoledd.”—Ychwanega Dugdale fel y canlyn:—“Cromwell was unable to await the slow progress of the siege, which he left to be completed by Colonel Ewer, who at length took the Castle by assault, but not till the gallant Sir Nicholas and forty of his men had been killed, and the remainder were nearly starved. *So much importance did the Parliament attach to its possession, that it presented fifty pounds to the messenger who brought the news of the successful assault, and returned a vote of thanks to Colonel Ewer and his soldiers.*”—*Dugdale's England and Wales*, vol. III., p. 389.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

891.661 J713E C001

Epic poem on Sir Nicholas Kemeys the c

3 0112 08915997